

Πανεπιστήμιο Αθηνών
Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής (ΕΕΕΠ)
eep.pspa.uoa.gr
Email: newsletter_eep@pspa.uoa.gr
Τηλ: 2103689535.

Ενημερωτικό Δελτίο

για τις

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Τεύχος 52, Ιούνιος 2009.

ΚΩΔΙΚΟΣ: 6029

ΕΙΔΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ-ΠΕΝΕΔ 2003

Τίτλος έργου:

**«Η ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ Ε.Ε.: ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ
ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου: Καθηγητής Π.Κ. Ιωακειμίδης

Π.Κ. Ιωακειμίδης, «Ένας σύντομος απολογισμός του τριετούς ερευνητικού έργου *Η Μελλοντική διαμόρφωση της Ε.Ε.: εσωτερικές και εξωτερικές πτυχές (ΠΕΝΕΔ 2003)*»..... 3

ΒΗΜΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ

Ματσουκά Κλεοπάτρα, «*Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως παράγοντας στην επίλυση συγκρούσεων: το Κυπριακό Πρόβλημα*».....5

Παπαϊωάννου Βερονίκη-Βασιλική, «*Ηλεκτρονική Δημοκρατία και Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση: Μελλοντικές προκλήσεις*».....17

Πετρέλλη Μαρίνα, «*Η Τουρκία στις 'συμπληγάδες' της ευρωπαϊκής άμυνας και του ΝΑΤΟ*»..... 26

Δημοσιεύσεις στο πλαίσιο του ΠΕΝΕΔ 2003.....35

**ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΕΕΕΠ)
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
Τομέας Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών**

Το Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής (ΕΕΕΠ) ιδρύθηκε το Νοέμβριο του 2002 βάσει του Προεδρικού Διατάγματος 278/2002 στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης της Σχολής Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόκειται για έναν ανεξάρτητο, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ερευνητικό και εκπαιδευτικό φορέα που λειτουργεί εντός Πανεπιστημίου διατηρώντας ωστόσο ευρεία διοικητική και οικονομική αυτονομία. Το Εργαστήριο στοχεύει τόσο στην εξειδικευμένη μελέτη και διακλαδική προσέγγιση του φαινομένου της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης όσο και στην προώθηση του διαλόγου σε επιστημονική βάση. Συνεργάζεται με τα Εργαστήρια Μελέτης Ελληνογερμανικών Σχέσεων, Μελέτης της Μετανάστευσης και της Διασποράς του Πανεπιστημίου Αθηνών, καθώς και με το Κέντρο Πολιτικής Έρευνας και Τεκμηρίωσης του Πανεπιστημίου Κρήτης. Επίσης, συνδέεται με το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ευρωπαϊκών και Διεθνών Σπουδών και με το Ευρωπαϊκό Κέντρο Τεκμηρίωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το Εργαστήριο έχει ως αποστολή:

- Τη συστηματική παρακολούθηση, ανάλυση, ερμηνεία και αξιολόγηση των εξελίξεων στον Ευρωπαϊκό χώρο.
- Τη συνεργασία και ανταλλαγή επιστημονικών γνώσεων με άλλα ακαδημαϊκά ή ερευνητικά ιδρύματα στην Ελλάδα και το εξωτερικό.
- Τη συμμετοχή σε εθνικά, κοινοτικά ή διεθνή προγράμματα εκπαίδευσης, κατάρτισης και επιμόρφωσης προσωπικού.
- Την ανάπτυξη προγραμμάτων διδασκαλίας και τη διεξαγωγή βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας.
- Την οργάνωση σεμιναρίων, συμποσίων, συνεδρίων, διαλέξεων, καθώς και την πραγματοποίηση δημοσιεύσεων και εκδόσεων.

Διευθυντής Εργαστηρίου: Καθηγητής Π.Κ. Ιωακειμίδης

Υπεύθυνη Ερευνητικής και Διαχειριστικής Στήριξης Εργαστηρίου: Κλεοπάτρα Ματσουκά

Επιστημονικό Συμβούλιο: Π. Κ. Ιωακειμίδης, Π. Καζάκος, Ν. Μαραβέγιας, Μ. Τσινιζέλης, Κ.

Υφαντής, Ι. Υφαντόπουλος, Π. Βαρβαρούσης, Σ. Βέρνυ, Ε. Δούση, Ν. Κουτσιαράς.

Με το Εργαστήριο συνεργάζονται επίσης μέλη ΔΕΠ άλλων Πανεπιστημίων

Μηνιαία Έκδοση

Ιδιοκτήτης: Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής, Αιόλου 42-44, 105 60 Αθήνα
Εκδότης (κ' Επιστημονικός Υπεύθυνος Δελτίου): Π. Κ. Ιωακειμίδης, Διευθυντής Εργαστηρίου Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής, Αιόλου 42-44, 105 60 Αθήνα.

Συντακτική ομάδα: Δρ. Άννα Βαλλιανάτου (υπεύθυνη σύνταξης), Κλεοπάτρα Ματσουκά.

Σε αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν οι Αλεξία Αλεξανδροπούλου και Γιορίνα Μαρατίση.

Για τυχόν παρατηρήσεις και σχόλια: 2103689535, newsletter_eeep@pspa.uoa.gr

Π.Κ. Ιωακειμίδης¹, Επιστημονικός Υπεύθυνος ΠΕΝΕΔ

**«Ένας σύντομος απολογισμός του τριετούς ερευνητικού έργου
Η Μελλοντική διαμόρφωση της Ε.Ε.: εσωτερικές και εξωτερικές πτυχές
(ΠΕΝΕΔ 2003)»**

Το έργο «Η Μελλοντική διαμόρφωση της Ε.Ε.: εσωτερικές και εξωτερικές πτυχές» (Κωδικός έργου: 03ΕΔ290) εντάσσεται στο Πρόγραμμα Ενίσχυσης του Ερευνητικού Δυναμικού (ΠΕΝΕΔ)-2003. Το ΠΕΝΕΔ 2003 με τη σειρά του εντάσσεται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα» (ΕΠΑν) και συγκεκριμένα στον Άξονα 8 (Ανθρώπινοι Πόροι) και στο ΜΕΤΡΟ 8.3 που αναφέρεται στην Ανάπτυξη του Ανθρώπινου Ερευνητικού και Τεχνολογικού Δυναμικού². Βασικοί του στόχοι είναι: η εκπαίδευση νέων ερευνητών σε τομείς αιχμής στο πλαίσιο ερευνητικών έργων τα οποία καταλήγουν σε αποτελέσματα με δυνατότητα αξιοποίησης, η αναβάθμιση της σημασίας της έρευνας και της τεχνολογικής ανανέωσης ως βασικών στοιχείων του στρατηγικού σχεδιασμού των επιχειρήσεων, η ενίσχυση της επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ ΑΕΙ, ΤΕΙ, ερευνητικών κέντρων και επιχειρήσεων, η αναβάθμιση των στελεχών των επιχειρήσεων και η αύξηση απασχόλησης ερευνητών από τις επιχειρήσεις. Το ΠΕΝΕΔ 2003 αφορά στην εκπαίδευση νέων ερευνητών μέσω της εκπόνησης διδακτορικής διατριβής, σύμφωνα με τους στόχους του ΕΠΑν.

Η υλοποίηση του έργου «Η Μελλοντική διαμόρφωση της Ε.Ε.: εσωτερικές και εξωτερικές πτυχές» ξεκίνησε το Νοέμβριο του 2005 και ολοκληρώνεται τον Ιούνιο του 2009. Στο πλαίσιο του έργου εκπονούνται τρεις διδακτορικές διατριβές: α. «*Η Ε.Ε. ως παράγοντας επίλυσης συγκρούσεων: Διδάγματα από την περίπτωση του κυπριακού προβλήματος*», β. «*Ευρωπαϊκή Κοινωνία Πολιτών και Ηλεκτρονική Δημοκρατία: Προς μια νέα Δημόσια Σφαίρα*», γ. «*Η ανάπτυξη της ΚΕΠΑΑ και η Ελλάδα: Συμβολή, Ρόλος, Συνέπειες*». Τα παραγόμενα αποτελέσματα των τριών διδακτορικών διατριβών συμβάλλουν στο στόχο του έργου ΠΕΝΕΔ που είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων για τη διαμόρφωση της μελλοντικής Ε.Ε. και η αναγωγή τους στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, μελετάται η μεταρρύθμιση τόσο των εξωτερικών και εσωτερικών πτυχών του ευρωπαϊκού θεσμικού συστήματος (φορέας μεταρρύθμισης) όσο και της Κοινωνίας των Πολιτών (αποδέκτες μεταρρυθμίσεων). Υπό το φως αυτής της έρευνας, γίνεται πιο κατανοητό το περιεχόμενο της ευρύτερης Συζήτησης για το Μέλλον της Ευρώπης καθώς και των δυνατοτήτων που αυτή η νέα δυναμική παρέχει στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής και άμυνας αλλά και της Κοινωνίας των Πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επισημαίνεται ότι οι τρεις διδακτορικές διατριβές που εκπονούνται στο πλαίσιο του ΠΕΝΕΔ ασχολούνται πιο άμεσα με τις συνέπειες της μελλοντικής διαμόρφωσης της Ε.Ε. στην Ελλάδα.

Για την υλοποίηση του έργου συστάθηκε μια υψηλού επιπέδου *ερευνητική ομάδα*, εξειδικευμένη στο αντικείμενο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι *έμπειροι ερευνητές*

¹ Ο Π.Κ. Ιωακειμίδης είναι Καθηγητής Ευρωπαϊκής Πολιτικής με έμφαση στην Ευρωπαϊκή Ενοποίηση του Τμήματος ΠΕΔΔ και μέλος του Δ.Σ. του ΕΛΙΑΜΕΠ.

² Η δημόσια δαπάνη του μέτρου 8.3 συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) κατά 75%. Το ΕΚΤ συμβάλλει στην ανάπτυξη της απασχόλησης, χάρη στην προώθηση της απασχολησιμότητας, του επιχειρησιακού πνεύματος, της ικανότητας προσαρμογής και ισότητας των ευκαιριών και επενδύει στους ανθρώπινους πόρους.

που συμμετέχουν συμβάλλουν στην υποστήριξη της εκτέλεσης του ερευνητικού έργου και στη διαδικασία εκπαίδευσης των νέων ερευνητών. Τα ερευνητικά τους ενδιαφέροντα είναι απολύτως συναφή με το πεδίο έρευνας του έργου. Συμμετέχουν οι ακόλουθοι: *Πάνος Καζάκος* (Καθηγητής Διεθνών Οικονομικών και Ευρωπαϊκών Σχέσεων στο Τμήμα ΠΕΔΔ του ΕΚΠΑ), *Ναπολέον Μαραβέγιας* (Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας και Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ολοκλήρωσης στο Τμήμα ΠΕΔΔ του ΕΚΠΑ), *Αντώνης Κόντης* (Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων στο Τμήμα ΠΕΔΔ του ΕΚΠΑ), *Δημήτριος Χρυσόχοου* (Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνούς Οργάνωσης στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Κρήτης). Στην ερευνητική ομάδα συμμετέχει ένας επιστήμονας από το εξωτερικό, ο καθηγητής Kevin Featherstone, (καθηγητής του London School of Economics και Διευθυντής του Hellenic Observatory). Στο πλαίσιο της συμμετοχής του στο έργο, ο Βρετανός καθηγητής επισκέφθηκε τρεις φορές την Ελλάδα για να συμβουλευθεί τους νέους ερευνητές και να παρακολουθήσει την πορεία του έργου. Τρεις από τις συζητήσεις τους έγιναν υπό τη μορφή ατομικών συνεντεύξεων. Επιπλέον, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του ο καθηγητής Kevin Featherstone έδωσε δύο διαλέξεις, τις οποίες παρακολούθησαν, πέρα από τους ερευνητές του προγράμματος και μεταπτυχιακοί φοιτητές του Τμήματος: “The Limits to Europeanization”, 26/1/2007 και “The Limits of Europeanization: explaining low reform capacity in Greece?”, 3/12/2008.

Οι *νέοι ερευνητές* του έργου είναι τρεις υποψήφιος διδάκτορες του Τμήματος ΠΕΔΔ του Πανεπιστημίου Αθηνών, οι οποίες είναι άρτια κατρητισμένες και διαθέτουν έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον για το αντικείμενο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η κα *Κλεοπάτρα Ματσουκά* είναι πτυχιούχος του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών και κατέχει μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης του ΠΜΣ «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές» του ίδιου Τμήματος. Η κα *Βασιλική-Βερονίκη Παπαϊωάννου* είναι πτυχιούχος του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και κατέχει Μεταπτυχιακό δίπλωμα από το ίδιο Τμήμα. Η κα *Μαρίνα Πετρέλλη* είναι πτυχιούχος του Τμήματος ΠΕΔΔ και κατέχει μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης του ΠΜΣ «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές» του ίδιου Τμήματος (Βαθμός: Άριστα, Σειρά Αποφοίτησης: Πρώτη).

Ως *Τεχνικό Επιστημονικό Προσωπικό* συμμετείχε στο έργο και η Δρ. Άννα Βαλλιανάντου η οποία συνέβαλε στη διοργάνωση των ενεργειών δημοσιοποίησης του έργου (επιμέλεια ιστοσελίδας Προγράμματος και υπεύθυνη σύνταξης του Ενημερωτικού δελτίου «Ευρωπαϊκές Εξελίξεις»), στη διοργάνωση των ερευνητικών ταξιδιών και των διαλέξεων των έμπειρων και νέων ερευνητών, στην εξεύρεση της βιβλιογραφίας που απαιτείτο μέσω του διαδικτύου και στην προμήθεια των αναλωσίμων. Αναφέρεται ότι την τεχνική κατασκευή της ιστοσελίδας του προγράμματος έχει αναλάβει ο Χρήστος Τριαντόπουλος.

Στο πλαίσιο του προγράμματος ΠΕΝΕΔ 2003, οι νέες ερευνήτριες συμμετείχαν σε συνέδρια και συνέγραψαν επιστημονικά άρθρα. Αναφέρεται ενδεικτικά η συμμετοχή τους στο Επιστημονικό Συνέδριο του London School of Economics (*The 3rd HO PhD Symposium on Contemporary Greece: Structures, Context and Challenges του Hellenic Observatory στις 14-15/6/2007*) καθώς και η συγγραφή κειμένων εργασίας (παρατίθενται στη σελ. 36 του παρόντος Ενημερωτικού δελτίου). Επιπλέον, από το Δεκέμβριο 2006 λειτουργεί *ειδική ιστοσελίδα του προγράμματος* (pened2003.pspsa.uoa.gr). Στην ιστοσελίδα παρουσιάζεται το περιεχόμενο του ερευνητικού προγράμματος, τα μέλη της

ομάδας έργου, τα κείμενα εργασίας των νέων ερευνητών και οι εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του προγράμματος. Μέλη της ερευνητικής ομάδας του εν λόγω έργου του ΠΕΝΕΔ 2003 συμμετέχουν και στη συντακτική ομάδα του Ενημερωτικού δελτίου «Ευρωπαϊκές Εξελίξεις» που εκδίδεται από το Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής (eeep.pspsa.uoa.gr) του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Με αυτή τους τη δραστηριότητα συμβάλουν στη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνάς τους αλλά και στην ενίσχυση της εξειδίκευσής τους στο αντικείμενο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Σημαντική ήταν και η συμβολή του ιδιωτικού φορέα (European Profiles A.E. και Athens Network of Collaborating Experts -ANCE) που συμμετέχει στο έργο για την υλοποίηση των παραδοτέων. Η εταιρεία αναλαμβάνει την υλοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων τα οποία πραγματεύονται τόσο το ρόλο των ΜΚΟ σε ευρωπαϊκές χώρες όσο και την επίδραση της ευρωπαϊκής πολιτικής σε διάφορα υπουργεία (μεταξύ αυτών και τα υπουργεία άμυνας και εξωτερικών). Κατά συνέπεια, το προσωπικό που απασχολήθηκε από την εταιρεία στο πλαίσιο του προγράμματος (Δρ. Δ. Μπακόλας και Δρ. Χ. Θεοτοκάτος) διευκόλυνε την πρόσβαση των υποψηφίων διδασκόντων στον εξοπλισμό και τις βάσεις δεδομένων της εταιρείας European Profiles. Επιπλέον, μετέφερε τεχνογνωσία από την εμπειρία των στελεχών σε προβλήματα που έχουν αντιμετωπισθεί έως σήμερα στην υλοποίηση έργων και άπτονται σε θέματα άσκησης ευρωπαϊκής πολιτικής.

Μετά την πάροδο τριών παραγωγικών ετών έρευνας και στο πλαίσιο της παρουσίασης των αποτελεσμάτων του έργου «Η Μελλοντική διαμόρφωση της Ε.Ε.: εσωτερικές και εξωτερικές πτυχές» δημοσιοποιούνται τα ακόλουθα πρωτογενή άρθρα των υποψηφίων διδασκόντων.

ΒΗΜΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ

Ματσουκά Κλεοπάτρα, Ερευνήτρια ΠΕΝΕΔ 2003

«Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως παράγοντας στην επίλυση συγκρούσεων: το Κυπριακό Πρόβλημα».

Εισαγωγή

Το παρόν άρθρο εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο ενεργεί η Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύστημα επίλυσης πολιτικών συγκρούσεων, δηλαδή τις ενέργειες που πραγματοποιεί καθώς και τα μέσα που διαθέτει για αυτό το σκοπό. Η Ε.Ε. ιδρύθηκε για την διαφύλαξη της ειρήνης και την αποφυγή μελλοντικών πολιτικών διενέξεων στην Ευρώπη.³ Σήμερα, είναι ένας από τους διεθνείς οργανισμούς όσον αφορά στην πρόληψη και στην

³ Βλ. Σπυρόπουλος Γ., «Η νέα διεύθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Agenda 2000: Η ένταξη της Κύπρου», Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, Αθήνα, 2000.

αντιμετώπιση πολιτικών συγκρούσεων⁴ και αποτελεί ένα επιτυχημένο παράδειγμα (μοντέλο) ειρήνευσης και ευημερίας⁵, έχοντας στη διάθεσή της ευρύ φάσμα μέσων μακροπρόθεσμης ή βραχυπρόθεσμης δράσης, μηχανισμών και μεθόδων.

Στο πλαίσιο αυτό, η **κεντρική υπόθεση εργασίας είναι ότι η Ε.Ε. λειτουργεί ως σύστημα επίλυσης συγκρούσεων μέσα από κεντρικές διαδικασίες: (α) με την ολοκλήρωση, (β) τη διεύρυνση, (γ) τις εξωτερικές σχέσεις και την αναπτυξιακή βοήθεια και (δ) την ΚΕΠΠΑ και την ΕΠΑΑ**. Επιπλέον, επιχειρείται να αναδειχθεί ότι οι υφιστάμενοι μηχανισμοί είναι εφαρμόσιμοι στην περίπτωση του Κυπριακού Προβλήματος.

Στη συγκεκριμένη ανάλυση εφαρμόζεται η θεωρία του εξευρωπαϊσμού⁶, από την οπτική της εξελικτικής διαδικασίας, σε δυο επίπεδα, το top-down (downloading) και το bottom-up (uploading),⁷ ως την ενσωμάτωση των εθνικών θεσμικών, οικονομικών, πολιτικών στοιχείων και στόχων στο ευρωπαϊκό επίπεδο και πλαίσιο, αλλά ταυτόχρονα και των αντίστοιχων ευρωπαϊκών θεσμών και στόχων στο εθνικό επίπεδο⁸.

Η Ε.Ε. ως σύστημα επίλυσης συγκρούσεων

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποτελεί ένα στατικό οργανισμό, αλλά αντίθετα, βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία εξέλιξης, καθώς προσπαθεί να αναπροσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, να εκσυγχρονίσει τις στρατηγικές της, ενώ ταυτόχρονα αναζητά νέους τρόπους και μέσα για να προωθήσει τα ιδανικά και τους σκοπούς της⁹. Οι παραπάνω στόχοι, πλαισιώνονται μέσα από ευρωπαϊκούς κανόνες και θεσμούς, που προωθούν τη σταθερότητα και την ειρήνη σε παγκόσμιο επίπεδο.¹⁰

Υπό το πρίσμα αυτό, είναι πλέον σαφές ότι η ειρήνη και η ασφάλεια δεν μπορούν να επιτευχθούν και να διατηρηθούν μόνο με στρατιωτικές και αστυνομικές δυνάμεις. Ακόμα και αν δεν υπάρχει η άμεση διασύνδεση μεταξύ παγκοσμιοποίησης και διεθνούς τρομοκρατίας, είναι βέβαιο ότι δεν μπορεί να υπάρξει παγκόσμια ασφάλεια

⁴ Βλ. μεταξύ άλλων: Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 443/92 του Συμβουλίου, της 25ης Φεβρουαρίου 1992, περί χρηματοδοτικής και τεχνικής βοήθειας καθώς και οικονομικής συνεργασίας με τις αναπτυσσόμενες χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Ασίας, Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1734/94 του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 1994, σχετικά με τη χρηματοδοτική και τεχνική συνεργασία με τη Δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας, Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1726/2000 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Ιουνίου 2000, για την αναπτυξιακή συνεργασία με τη Νότιο Αφρική.

⁵ Βλ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 975/1999 του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 1999, για τον καθορισμό των προϋποθέσεων για την εφαρμογή των δράσεων συνεργασίας για την ανάπτυξη, που συμβάλλουν στο γενικό στόχο της ανάπτυξης και της εδραίωσης της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών.

⁶ Βλ. Radaelli Cl., "Europeanisation: Solution or problem?", στο: European Integration Online Papers (EIOP), Vol. 8, No 16 (Διαθέσιμο στο: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-016a.htm>).

⁷ Βλ. Olsen J.P., "The Many Faces of Europeanization", στο: Journal of Common Market Studies, Vol. 40, No 5, 2002, pp. 921-952.

⁸ Βλ. Ladrech R., "The Europeanization of Domestic Policies and Institutions: The Case of France", Journal of Common Market Studies, Vol. 32, No 1, 1994, pp. 69-88 και Wallace H., "Europeanization and Globalization Complementary or Contradictory Trends?", New Political Economy, Vol. 5, No. 3, 2000, pp. 1-14.

⁹ European Commission Report, "One Year On: the Commission's Conflict Prevention Policy", March 2002. (Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/external_relations/cfsp/cpcm/cp/rep.htm)

¹⁰ Βλ. "The European Union in the World. 50 years, 50 stories of solidarity", EU Publication, 2007.

χωρίς συντονισμένη δράση.¹¹ Ως εκ τούτου, σήμερα η ευρωπαϊκή στρατηγική της επίλυσης των συγκρούσεων, δεν περιλαμβάνει μόνο στρατιωτικές, αλλά κυρίως πολιτικές, οικονομικές, και κοινωνικές πτυχές.

Η ρευστότητα των διεθνών σχέσεων μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001¹² έχει οδηγήσει στη συνεχή αναδιαμόρφωση των αντιλήψεων για την ασφάλεια, ειδικά όταν πρόκειται για τη διαχείριση νέων μορφών αποσταθεροποίησης, υποδεικνύοντας την ανάγκη για την υιοθέτηση μιας παγκόσμιας συντονισμένης προσέγγισης στο διεθνές σύστημα για την αποφυγή μετατροπής των περιφερειακών εντάσεων στην Ε.Ε. σε συγκρούσεις.¹³ Στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει την τρομοκρατία, η Ένωση συνεργάζεται επίσης στενά με άλλες χώρες και διεθνείς οργανισμούς. Συγκεκριμένα, νέες απειλές και νέες ανάγκες, ιδιαίτερα μετά την αποτυχία στην πρώην Γιουγκοσλαβία, οδήγησαν τα κράτη μέλη να αναζητήσουν ένα μέσο εξωτερικών σχέσεων, πιο αποτελεσματικό και αξιόπιστο¹⁴.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, ως πρώτη κεντρική διαδικασία που εξετάζουμε, αποτελεί αυταπόδεικτα ισχυρό παράδειγμα πρόληψης και επίλυσης συγκρούσεων, διότι έθεσε τέρμα σε προαιώνιες συγκρούσεις στη Δυτική Ευρώπη.¹⁵ Η πολιτική διεύρυνση της Ε.Ε. προσφέρει σταθεροποίηση και εκδημοκρατισμό στα κράτη που είναι υποψήφια προς ένταξη.¹⁶ Τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης αλλά και τα Δυτικά Βαλκάνια αποτελούν παράδειγμα της προόδου που επιτελείται.

Σήμερα, η Ε.Ε., παρά τις δυσκολίες και τις αποτυχίες του παρελθόντος, έχει τη δυνατότητα και το πλεονέκτημα να εκφράσει και να υπερασπιστεί το δικό της εναλλακτικό τρόπο για την ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων, με την αξιοποίηση όλων των δυνατών διπλωματικών και πολιτικών μέσων, με το σεβασμό των αρχών του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς νομιμότητας, αλλά και την ενίσχυση του νομιμοποιητικού ρόλου του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών.

Σε κάθε περίπτωση, η Ε.Ε. είναι ένας οργανισμός sui generis, που βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία εξέλιξης. Συμπληρώνοντας πρόσφατα τα πενήντα δύο έτη ζωής του και αποτελούμενη από 27 κράτη-μέλη, έχει αποκτήσει μια δυναμική που το 1957 η κοινότητα ΕΟΚ των έξι πολύ δύσκολα θα μπορούσε να προβλέψει. Με την πρόσφατη ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας¹⁷, η Ε.Ε. συμπεριέλαβε στους κόλπους της το μεγαλύτερο μέρος της Γηραιάς Ηπείρου, εξαλείφοντας τις διαχωριστικές γραμμές του παρελθόντος μετά την λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Τα γεγονότα των πολιτικών και

¹¹ Βλ. Wolff S., "The Mediterranean Dimension of EU Counter-terrorism", Journal of European Integration, Volume 31 Issue 1, 2009.

¹² Βλ. Council Decision **2007/124/EC** establishing for the period 2007 to 2013, as part of the General Programme "Security and Safeguarding Liberties", the Specific Programme "Prevention, Preparedness and Consequence Management of Terrorism and other Security related risks", 12/2/2007.

¹³ Βλ. μεταξύ άλλων: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council of 5 March 2008 - Western Balkans: enhancing the European perspective [COM(2008) 127 - Not published in the Official Journal.

¹⁴ Βλ. Καζάκος Π., «Θεσμικές Μεταρρυθμίσεις στην ΕΕ», Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής. Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 1996, σελ. 73.

¹⁵ Βλ. μεταξύ άλλων: «Τα απομνημονεύματα ενός από τους πατέρες της ευρωπαϊκής ενοποίησης Jean Monnet», Απομνημονεύματα, Αθήνα, Εκδ. Ροές, 1976.

¹⁶ Βλ. Stavrides S., "The EU contribution to peace and stability in the Eastern Mediterranean the so called Athens-Nicosia-Ankara Triangle: a critique working paper", Fundacion SIP Zaragoza, 30/11/2005.

¹⁷ Βλ. «Συνθήκη Προσχώρησης της Βουλγαρίας και Ρουμανίας». Ειδικότερα: 275th. General Affairs, Council meeting, Luxembourg, 17 October 2006.

κοινωνικών μεταλλάξεων από το 1989 και έπειτα, συμπεριλαμβανομένης της πτώσης του γερμανικού τείχους και την ανατολική «κατάρρευση», αναδιαμόρφωσαν σημαντικά το γεωπολιτικό και οικονομικό προφίλ της Γηραιάς Ηπείρου. Όλες αυτές οι προκλήσεις είχαν ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση των διεθνών περιφερειακών δομών πολυμερούς διπλωματίας, το Συμβούλιο της Ευρώπης, τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, σε μια προσπάθεια προσαρμογής του ρόλου τους στα νέα δεδομένα.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η ισχύς και η έλξη που ασκεί το ευρωπαϊκό πρότυπο, που αποδεικνύεται από τις αλληπάλληλες διευρύνσεις. Ειδικά στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης¹⁸, η προοπτική ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, τις βοήθησε να καταστούν πιο σταθερές δημοκρατίες με λειτουργούσα οικονομία αγοράς. Αυτό αποτέλεσε κατευθυντήρια δύναμη για τη μετάβαση από τη διαίρεση στην ενότητα. Επιπρόσθετα, μειώθηκαν οι προστριβές σχετικά με τα σύνορα και οι εθνικιστικές εντάσεις, και σημειώθηκε σημαντική πρόοδος όσον αφορά στην ενσωμάτωση των μειονοτήτων στην κοινωνία. Συνοπτικότερα, η προοπτική προσχώρησης και οι στρατηγικές προενταξιακής εταιρικής σχέσεως έδωσαν ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη στις υποψήφιες χώρες και συνέβαλαν καθοριστικά στην μεταρρυθμιστική διαδικασία. Εξάλλου, με την προοπτική προσχώρησης στην Ε.Ε., οι υποψήφιες χώρες ενσωματώνουν προοδευτικά το ευρωπαϊκό πρότυπο.¹⁹

Επιπροσθέτως, η αλληλεπίδραση με την Ευρωπαϊκή Ένωση σε περιφερειακή βάση μπορεί να ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ χωρών στα σύνορα της Ε.Ε. και να ενεργήσει ως σταθεροποιητικός παράγοντας. Υπό αυτό το πνεύμα, η περιφερειακή συνεργασία συνεχίζεται από τις δώδεκα μεσογειακές χώρες μέσω της Ευρωμεσογειακής εταιρικής σχέσεως (διαδικασία της Βαρκελώνης)²⁰, στο πλαίσιο της οποίας κλήθηκαν να δημιουργήσουν μια τεράστια ευρωμεσογειακή ζώνη ελευθέρων συναλλαγών με την ΕΚ μέχρι το 2010. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εξυπηρετείται ο σημαντικός σκοπός της πρόληψης και της επίλυσης των συγκρούσεων, τόσο στο δύσκολο πλαίσιο της διαδικασίας ειρήνευσης της Μέσης Ανατολής όσο και σε άλλα σημεία της περιοχής. Η «Δέσμη Ολοκληρωμένων Κατευθυντήριων Γραμμών» για την περίοδο 2005-2008 αποτέλεσε τον Χάρτη πορείας. Κατά την εφαρμογή των κατευθυντήριων γραμμών επιδιώκεται ουσιαστικά η συμμετοχή των φορέων περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και της κοινωνίας των πολιτών.

Η οικονομική ολοκλήρωση της Ε.Ε. υπήρξε ένα μεγάλο βήμα προς την ολοκλήρωση.²¹ Όλα τα κράτη μέλη συμμετέχουν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), η οποία έχει σκοπό την αποτελεσματικότερη ολοκλήρωση των

¹⁸ Βλ. "The PHARE Programme and the enlargement of the European Union", Briefing No 33, 4 /12/ 1998.

¹⁹ Βλ. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council of 5 March 2008 - Western Balkans: enhancing the European perspective, COM(2008) 127 – Not published in the Official Journal.

²⁰ Βλ. Λάβδας Κ. και Δ. Ξενάκης, «Η Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας», στο Μαραβέγιας Ν. και Μ. Ι. Τσινισιζέλης (επιμ.), «Η Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση: Θεωρία, Θεσμοί, Πολιτικές», εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2007, 402-421 και Calleya S. C. και Δ. Κ. Ξενάκης, «Ασφάλεια & Στρατηγική Συνεργασία στη Μεσόγειο: Οικοδόμηση Εμπιστοσύνης & Πρόληψη Συγκρούσεων», PP No 11, Oct 2008, Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP), σελ. 17-18.

²¹ http://europa.eu/pol/printall_el.htm

οικονομιών τους. Μάλιστα, η υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος, από τα περισσότερα κράτη μέλη της ΟΝΕ, αποτέλεσε ένα ακόμη στάδιο ολοκλήρωσης.

Η δεύτερη κεντρική διαδικασία στην επίλυση των συγκρούσεων είναι η διεύρυνση. Ειδικότερα, η πέμπτη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2004²² γεφύρωσε το χάσμα που άνοιξε η αντιπαράθεση Ανατολής-Δύσης και ο Ψυχρός Πόλεμος. Οι νέες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, μαζί με την Κύπρο, αποτελούν πια πλήρη μέλη, των οποίων οι λαοί συμμερίζονται τους ίδιους στόχους για δημοκρατία, ελευθερία και ευημερία με τους άλλους πολίτες της Ε.Ε., έχοντας εκπληρώσει τα αυστηρά κριτήρια που προβλέπονται για την προσχώρηση.²³

Η διεύρυνση προωθεί την πολιτική και οικονομική ανάπτυξη των χωρών της Ε.Ε., τόσο των νέων όσο και των παλιών, προς όφελος τελικά όλων.²⁴ Οι στόχοι και οι αρχές της συγκεκριμένης πολιτικής αποδεικνύουν ξεκάθαρα ότι απώτερος σκοπός της Ένωσης είναι η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας και η εδραίωση καθεστώτων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών.²⁵ Οι παραπάνω στόχοι εκπληρώνονται, όχι μόνο μέσω της διεύρυνσης, αλλά και της εξωτερικής και αναπτυξιακής βοήθειας της Ε.Ε., λαμβάνοντας πρωτοβουλίες για την εδραίωση πολιτικών συνθηκών και αναπτύσσοντας δίκτυα για τον εκδημοκρατισμό και το διάλογο στις αναπτυσσόμενες χώρες. Τα κοινοτικά προγράμματα συμπεριλαμβάνουν μέτρα για την εφαρμογή της νομοθεσίας, την αναμόρφωση της δημόσιας διοίκησης, την ενίσχυση των δράσεων των Μη-κυβερνητικών Οργανώσεων, την προβολή και εγκαθίδρυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την προστασία των μειονοτήτων.

Βασικό μέσο της στρατηγικής για την ειρήνη, τη σταθερότητα και την οικονομική ευημερία αποτελεί η αναπτυξιακή βοήθεια, η οποία πάνω από 10 χρόνια αποτελεί μία από τις επιτυχημένες κοινές δράσεις των κρατών μελών της Ε.Ε. για την εξωτερική πολιτική της.²⁶ Η αναπτυξιακή βοήθεια αποτελεί σημαντικότατο μέσο για τη μελλοντική στρατηγική ασφάλειας της Ε.Ε., αφού η ανάπτυξη με την ασφάλεια είναι αλληλοεξαρτώμενες.²⁷ Με απλά λόγια, έχει αποδειχθεί ότι μέσα από συνθήκες σταθερότητας, ειρήνης και οικονομικής ευημερίας είναι δυνατόν να κατοχυρωθεί η ασφάλεια, τόσο των κρατών, όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ιδιαίτερα, σε βιώσιμες οικονομικές συνθήκες και καλά κυβερνώμενα κράτη, ελέγχονται οι εγκληματικές τάσεις, προλαμβάνονται τα τρομοκρατικά χτυπήματα και επιτυγχάνεται η μακροπρόθεσμη και

²² Βλ. "The New EU Member States: Convergence and Stability", Publication of the book on the third ECB central banking conference, 30 May 2005 στο: http://europa.eu/pol/enlarg/overview_el.htm.

²³ Η νομική βάση για τη διεύρυνση είναι το άρθρο 49 της Συνθήκης για την Ε.Ε. το οποίο έχει ως εξής: «Κάθε ευρωπαϊκό κράτος το οποίο σέβεται τις αρχές που καθορίζονται στο άρθρο 6 παράγραφος 1 μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος της Ένωσης. Η Ένωση βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου, αρχές οι οποίες είναι κοινές στα κράτη μέλη».

²⁴ Βλ. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Enlargement strategy and main challenges 2007-2008: {SEC(2007) 1429} {SEC(2007) 1430} {SEC(2007) 1431} {SEC(2007) 1432} {SEC(2007) 1433} {SEC(2007) 1434} {SEC(2007) 1435} {SEC(2007) 1436} / COM/2007/0663 final.

²⁵ Βλ. Youngs R., "Democracy Promotion: The Case of European Union Strategy", CEPS, Working Document No, 167, October 2001, pp. 3-17.

²⁶ Βλ. Πασσάς Α. και Δ. Δημητρακόπουλος, «Η Πολιτική Συνεργασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση», στο Μαραβέγιας Ν. και Μ. Τσινισιζέλης (επιμ.), «Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές, Πολιτικές και Οικονομικές Πτυχές», Β' έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ. 170.

²⁷ Βλ. European Security Strategy, "A Secure Europe in a Better World", Brussels 12/12/2003.

βραχυπρόθεσμη δράση για την πρόληψη συγκρούσεων.²⁸ Τα παραπάνω, αποτελούν μάλλον τα ισχυρότερα μέσα που διαθέτει η Κοινότητα για την αντιμετώπιση των βασικών αιτίων των συγκρούσεων. Ωστόσο, υπάρχει η ανάγκη μακροπρόθεσμης και ολοκληρωμένης προσέγγισης, που να αντιμετωπίζει όλες τις πτυχές της διαρθρωτικής σταθερότητας. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού επιδιώκεται ο περαιτέρω συντονισμός μεταξύ της Επιτροπής και των κρατών μελών.

Όσον αφορά στην ΚΕΠΠΑ, ως κεντρική διαδικασία στην επίλυση των συγκρούσεων, αποδεικνύεται ότι αν και είναι ένα από τα κύρια μέσα των εξωτερικών σχέσεων της Ε.Ε., το θεσμικό πλαίσιο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων είναι ιδιαίτερος προβληματικό, δυσκίνητο, σε σχέση με αυτό της υπόλοιπης Ε.Ε..

Η άμυνα καθίσταται σημαντική πτυχή της ΚΕΠΠΑ, καθώς η Ε.Ε. επιδιώκει την προώθηση και τη διατήρηση της σταθερότητας σε παγκόσμιο επίπεδο. Ωστόσο, παρά την αναμόρφωση της ΚΕΠΠΑ σε θεσμικό επίπεδο και σε διαδικασίες αποφάσεων, παρέμεινε στην περιοχή της «διακυβερνητικής συνεργασίας», αν και πλησίασε το υπερεθνικό πρότυπο της ολοκλήρωσης. Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΕΠΑΑ)²⁹ εξελίχθηκε σημαντικά από το 1999.³⁰ Το σύνολο των ικανοτήτων και των δομών της συνοψίζεται σε τρεις συνιστώσες. Οι δύο πρώτες, δηλαδή η διαχείριση των στρατιωτικών κρίσεων και η διαχείριση των πολιτικών κρίσεων, είναι οι λεγόμενες αποστολές του Petersberg. Τέλος, η πρόληψη των συρράξεων αποτελεί την τρίτη συνιστώσα.³¹

Η Ένωση έχει καθορίσει επίσης, από κοινού με το ΝΑΤΟ, το πλαίσιο που διέπει τις σχέσεις μεταξύ των δύο οργανισμών, και το οποίο συμπεριλαμβάνει διακανονισμούς που επιτρέπουν στην Ένωση να προσφεύγει στους πόρους και το δυναμικό του ΝΑΤΟ. Κεντρικό θέμα είναι η επιχειρησιακή εκτέλεση των αποστολών αυτών και η σχέση της Ε.Ε. με το ΝΑΤΟ. Στη Σύνοδο Κορυφής του Göteborg (Ιούνιος 2001)³², το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είχε εκδηλώσει τη βούλησή του να βελτιώσει τις ικανότητες της Ε.Ε. στους τομείς της πρόληψης συγκρούσεων και της διαχείρισης κρίσεων με στρατιωτικά και πολιτικά μέσα. Η Συνθήκη της Νίκαιας (2001), ανέθεσε στην ΕΠΑ την αρμοδιότητα για τις επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων, υπό την αιγίδα του Συμβουλίου. Οι προκλήσεις που αφορούσαν την ΕΠΑΑ, περιέλαβαν τη νέα Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας (ΕΣΑ). Στη Διάσκεψη των Βρυξελλών (2001), το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, πρότεινε στην Έκθεση Προόδου 2003 για την ΕΠΑΑ, ότι η Ε.Ε. πρέπει «να θέσει στόχους για την περαιτέρω ανάπτυξη των ευρωπαϊκών δυνατοτήτων για τη διαχείριση κρίσεων μέχρι το 2010».³³ Η ΕΣΑ, που εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το Δεκέμβριο 2003,³⁴ είχε

²⁸ Βλ. Waltner-Puing R., "European Security Strategy: building a multilateral world order and framing the role of the EU in it", 12/2004 (http://selene.uab.es/cs_iuee/english/obs/Editorial122204.htm).

²⁹ Council of the European Union, "ESDP (European Security and Defence Policy), Presidency Report", 15814/03, Βρυξέλλες, 9/12/2003, σελ. 4.

³⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/esdp/104676.pdf

³¹ Βλ. «Μια Ασφαλής Ευρώπη σε ένα καλύτερο κόσμο» Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας, Βρυξέλλες 12/12/2003 στο <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIEI.pdf>.

³² Βλ. Fellenius E., H. Lindberg, A. Hedelin, P. Örtengwall, "KAMEDO Report No. 83", European Union Summit in Göteborg, Prehosp Disast Med, 2001, 2006, p. 127-128.

³³ Council of the European Union, "ESDP Presidency Report", 15814/03, Βρυξέλλες, 9/12/2003, p. 4.

³⁴ Συμβούλιο της Ε.Ε., «Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξελλών 12 και 13 Δεκεμβρίου 2003: Συμπεράσματα της Προεδρίας», 5381/04, Βρυξέλλες, 5/2/2004.

ως σκοπό να αναδείξει την Ε.Ε. στο ρόλο ενός στρατηγικού παράγοντα στη περιοχή και να παρέχει τα μέσα για να αντιμετωπίσει η Ένωση τους νέους κινδύνους ασφαλείας³⁵. Στη Σύνοδο Κορυφής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τον Ιούνιο του 2004³⁶, τα κράτη μέλη της Ε.Ε. υιοθέτησαν το Πρωταρχικό Στόχο 2010, ο οποίος ουσιαστικά εστιάζει σε τρεις σημαντικούς παράγοντες: (α) στις ποιοτικές πτυχές της ανάπτυξης δυνατοτήτων και στη λειτουργικότητα, (β) στην ικανότητα ανάπτυξης και (γ) τη χρονική βιωσιμότητα. Τα παραπάνω βρίσκονται στο επίκεντρο των προσπαθειών των κρατών μελών όσον αφορά στη βελτίωση των στρατιωτικών δυνατοτήτων τους. Τελικά, η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας, αποτελεί σημαντική εξέλιξη αλλά οι στόχοι της δεν εκπληρώνονται πλήρως. Το Συμβούλιο εξέφρασε την ικανοποίησή του διότι σημειώθηκε περαιτέρω πρόοδος στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων όσον αφορά στις μη στρατιωτικές πτυχές της διαχείρισης κρίσεων, υπό το πρίσμα, ιδίως, της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Ασφάλειας, και επειδή κινήθηκε μια διαδικασία με σκοπό να διαπιστωθούν οι δυνατότητες μη στρατιωτικής διαχείρισης κρίσεων που διέθεταν τα δέκα νέα κράτη μέλη.

Η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση αφορά στην τελική υπέρβαση των εθνικών-κρατών και την ενδυνάμωση των διεθνών θεσμών ως δεσπύζοντες δρώντες στην διεθνή πολιτική, με την ταυτόχρονη μείωση της πιθανότητας διενέξεων, παρά τις δυσκολίες που παρουσιάζονται. Σε αυτό το πλαίσιο, ο εξευρωπαϊσμός, δεν οδηγεί στην παραχώρηση των εθνικών συμφερόντων, αλλά στη δημιουργία συμβιβαστικών κοινών συμφερόντων, σε μία συγχώνευση πολιτικών. Επισημαίνεται ότι η εθνική εξωτερική πολιτική και οι υπερεθνικές εξωτερικές σχέσεις, συνδέονται ολοένα και περισσότερο μεταξύ τους. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η εξωτερική πολιτική προκύπτει εξάλλου από την διάδραση διαφορετικών παραγόντων³⁷, οι οποίοι επηρεάζονται από τις εσωτερικές πολιτικές των κρατών μελών της Ένωσης, αλλά και από εξωγενείς παράγοντες.

Από τη μελέτη των πρόσφατων εξελίξεων στην Ε.Ε., καθίσταται φανερό η αυξανόμενη ανάγκη να ενισχυθεί η κοινή εξωτερική πολιτική της. Η διαμόρφωση κοινών θέσεων αποτελεί ένα ευαίσθητο σημείο για τα κυριαρχικά δικαιώματα του κάθε κράτους μέλους ξεχωριστά, γι' αυτό τα βήματα προς την κατεύθυνση μιας κοινής πολιτικής στον τομέα γίνονταν αργά και διστακτικά. Η πρόκληση για την Ε.Ε. όμως έγκειται στο να ξεπεράσουν τα κράτη μέλη τις κυριαρχικές διαφορές τους, σε θέματα ασφαλείας και να επικρατήσει η πολιτική τους βούληση για την ανάπτυξη κοινής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας³⁸, προωθεί τη μεγαλύτερη συνοχή μεταξύ των πολιτικών, αποτελεσματικότητα και διαφάνεια, με την προϋπόθεση ότι θα εφαρμοστεί. Πράγματι, η νέα Συνθήκη προσφέρει τη δυνατότητα για μία «κοινή» ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική ασφαλείας και άμυνας. Επιπρόσθετα, παρέχει τη νομική και πολιτική βάση ώστε να επιτευχθεί και να αποκτήσει κατ' αυτόν τον τρόπο που θα της επιτρέψει να

³⁵ «Μια ασφαλής Ευρώπη σ' έναν καλύτερο κόσμο. Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας», Βρυξέλλες, 12/12/2003.

³⁶ Συμβούλιο της Ε.Ε., «Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξελλών 17 και 18 Ιουνίου 2004: Συμπεράσματα της Προεδρίας», 10679/2/04 REV2 CONCL 2, Βρυξέλλες, 19/7/2004, σελ. 13.

³⁷ Βλ. Torreblanca J., "The Three Logics of EU enlargement: Interests, Identities and Arguments", Real Instituto Elcano Estudios, Working Papers, 15/09/2004.

³⁸ Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «Συνθήκη της Λισαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», C 306, 17/12/2007, σελ. 255.

διαδραματίζει έναν πιο ενεργό διεθνή ρόλο. Οι ρυθμίσεις της,³⁹ ανταποκρίνονται συνολικά στις καινοτομίες που εισήγαγε το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα με ορισμένες εξαιρέσεις. Συνοψίζοντας, η Συνθήκη της Λισαβώνας αναδεικνύει το ζήτημα της κοινής ασφάλειας και άμυνας σε κεντρικό άξονα της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής και αποτελεί τη σοβαρότερη μεταρρυθμιστική προσπάθεια έπειτα από την απόρριψη της Συνταγματικής Συνθήκης. Αποτελεί έτσι ένα σημαντικό θετικό βήμα στην πορεία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης⁴⁰, χωρίς όμως να απαντά σε όλα τα ερωτήματα των ευρωπαίων πολιτών.

Το Κυπριακό Πρόβλημα

Η Κύπρος εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση με σκοπό την αύξηση της ασφάλειάς της και την επίλυση του Κυπριακού Προβλήματος, με την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού κεκτημένου μόνο στις ελεγχόμενες περιοχές από την κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η θέση που κατέχει σήμερα η Κύπρος ως κράτος μέλος στην Ε.Ε, από την 1^η Μαΐου 2004, αποκτά εξαιρετική σημασία. Παρ' όλες τις δυσκολίες που αντιμετώπισε κατάφερε να ενταχθεί στην Ένωση. Η χώρα, αν και μικρή σε μέγεθος και με πληθυσμό όσο μιας μεσαίας Ευρωπαϊκής πόλης, μετέχει στη διαμόρφωση σημαντικότητας αποφάσεων που επηρεάζουν όχι μόνο την ίδια αλλά και το ίδιο το μέλλον της Ευρώπης⁴¹. Αυτό και μόνο το γεγονός, αποτελεί μια τεράστια πρόκληση που αντιμετωπίζει. Η ημερομηνία ένταξης της Κύπρου στην Ε.Ε., σφράγισε τη νεότερη ιστορία της, αφού αποτέλεσε το σημαντικότερο της γεγονός. Με αυτό το δεδομένο, άλλαξε ριζικά η πολιτική ζωή της χώρας, η διακυβέρνηση, οι πολιτικοί και οικονομικοί προσανατολισμοί, ο ρόλος του κάθε Κύπριου πολίτη, η σχέση του με την Ευρώπη αλλά και τον κόσμο⁴².

Η Ευρωπαϊκή προοπτική εξυπηρετεί ξεκάθαρα την Κυπριακή Δημοκρατία. Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή οικογένεια σημαίνει νέες προοπτικές, νέες προκλήσεις, αλλά και προβλήματα που οφείλει να αντιμετωπίσει. Η Κύπρος προσδοκά να επωφεληθεί εκτός από την προοπτική επίλυσης του πολιτικού της προβλήματος, από όλα τα κοινοτικά προγράμματα στήριξης, μέσω των οποίων μπορεί να επιτευχθεί η προαγωγή της έρευνας, ο εκσυγχρονισμός της παιδείας, η ανάπτυξη του ανταγωνισμού, η προστασία του περιβάλλοντος, η τουριστική ανάπτυξη και η ενίσχυση της αγροτικής πολιτικής.⁴³

Τα οφέλη της Κύπρου από την ένταξη, είναι πολλά, τόσο σε οικονομικό, όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Επιπροσθέτως, η Κύπρος κατάφερε να ενταχθεί τον Ιανουάριο του 2008 στην ζώνη ευρώ, δηλαδή σε λιγότερα από τέσσερα χρόνια από την ένταξη της στην Ε.Ε. και έγινε μέλος του μεγαλύτερου ενιαίου νομισματικού χώρου. Η εισαγωγή του ευρώ στην Κυπριακή οικονομία αποτελεί έναν ακόμη σημαντικό παράγοντα για την

³⁹ Ομιλία κ. Βαληνάκη Ι., σε συνεδρίαση Ειδικής Επιτροπής Βουλής για εξέταση σχεδίου νόμου για κύρωση Συνθήκης της Λισαβώνας», Αθήνα, 14 /4/ 2008.

⁴⁰ Ομιλία, Σημίτη Κ., «Η Ευρωπαϊκή πρόκληση και η νέα Συνθήκη της Λισαβώνας», Cambridge, 31/01/2008.

⁴¹ Βλ. Ομιλία του Υπουργού Εξωτερικών της Κύπρου κ. Ιακώβου στην τελευταία (25^η) Σύνοδο της Μικτής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Κύπρου- Ε.Ε., στις 16-17 Μαρτίου 2004, στη Λευκωσία.

⁴² Βλ. Γραφείο Συντονιστή Εναρμόνισης της Κυπριακής Δημοκρατίας, www.eucoordinator.gov.cy

⁴³ Βλ. Παρεμβάσεις των Κυπρίων εκπροσώπων στην Συνέλευση, που υπάρχουν στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών της Κύπρου, www.mfa.gov.cy.

προώθηση επίλυσης του Κυπριακού⁴⁴. Το ευρώ εκτός από κοινό νόμισμα, αποτελεί και ένα σύμβολο ενότητας, οικονομικής ισχύος και κοινής αναπτυξιακής δράσης στον ευρωπαϊκό κόσμο. Για την Κύπρο, το ευρώ μπορεί να γίνει το νόμισμα της λύσης σε με ενιαία οικονομία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση με τα αρμόδια θεσμικά όργανά της, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, μπορεί να αναλάβει την εκπόνηση ενός Συμφώνου Σύγκλισης και Σταθερότητας για την ενιαία οικονομία της Κύπρου.

Ουσιαστικά, όλες οι κυβερνητικές υπηρεσίες, οι θεσμοί, οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί, αλλά και οι πολίτες επωφελούνται από τη συμμετοχή τους σε πολλά προγράμματα και υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτά τα οφέλη πηγάζουν από το γεγονός ότι η Κύπρος σήμερα, μπορεί σταδιακά να πετύχει την περαιτέρω ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της, σε ένα ανταγωνιστικό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Σε άμεση σχέση με την επίλυση του Κυπριακού, η Τουρκική υποψηφιότητα για ένταξη στην Ε.Ε. αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Ωστόσο, η Τουρκία οφείλει να περάσει μέσα από μια δύσκολη και χρονοβόρα διαδικασία μεταρρυθμίσεων. Παρά ταύτα, ο στόχος της ένταξης μπορεί να μην επιτευχθεί τελικά και η Ε.Ε. να καταλήξει σε μια «ειδική προνομιακή σχέση». Σε κάθε περίπτωση όμως, αυτό που έχει σημασία για την Κύπρο, αλλά και για την Ελλάδα, είναι να παραμείνει η Τουρκία εντός της προοπτικής ένταξης στην Ε.Ε., ανεξάρτητα από το πλαίσιο σχέσης στο οποίο τελικά θα καταλήξει.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να λειτουργήσει μαζί με τον ΟΗΕ για να εγγυηθεί ότι το περιεχόμενο της διαπραγματευτικής διαδικασίας θα είναι αμοιβαία επωφελές για τις δυο κοινότητες στην Κύπρο. Η επίλυση του Κυπριακού μπορεί να είναι μια απόδειξη ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην επίλυση πολιτικών συγκρούσεων. Ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει σε μια κοινή πρωτοβουλία με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών είναι τώρα, όσο ποτέ καθοριστικός.

Συνοψίζοντας, η Ε.Ε. μπορεί να παίξει ένα πρωταρχικό ρόλο υποστηρίζοντας πρωτοβουλίες επίλυσης που θα στηρίζονται στην ισοτιμία, στο συνεχή διάλογο, στην ανταλλαγή απόψεων, σε γερές δηλαδή βάσεις, σε ένα πλαίσιο ευρωπαϊκό. Η ανώτερη αρχή, στη συγκεκριμένη περίπτωση η ίδια η Ε.Ε., μπορεί να παρέχει το πλαίσιο για την επίλυση του Κυπριακού. Επιπρόσθετα, επειδή το συγκεκριμένο πολιτικό πρόβλημα⁴⁵ είναι πολύ ιδιαίτερο στη φύση του, θεωρούμε ότι πέρα από οικονομικές συναλλαγές, οι οποίες έχουν εξαιρετική σημασία, πολύ σημαντικό ρόλο ασκούν ή μπορεί να ασκήσουν στο μέλλον οι πολιτικές, οι πολιτισμικές και κυρίως οι κοινωνικές δράσεις μεταξύ των δυο κοινοτήτων στο νησί, οι οποίες βρίσκονται ακόμη σε αρχικά στάδια. Η εξασφάλιση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης των δυο κοινοτήτων, ως πρωταρχικό ζητούμενο, μπορεί να επιφέρει ως αποτέλεσμα τη συνεργασία σε όλα τα επίπεδα πολιτικής που εμπλέκονται της διαδικασίας επίλυσης.

Σημαντικό εμπόδιο στο Κυπριακό Πρόβλημα είναι η καχυποψία μεταξύ των δύο κοινοτήτων και έλλειψη εμπιστοσύνης, που έχει αναπτυχθεί όλα αυτά τα χρόνια με τη διαίρεση του νησιού. Για να ξεπεραστούν, χρειάζονται αρκετά βήματα,

⁴⁴ Βλ. Πιερίδης Κ., «Η Ευρωπαϊκή Ένωση Καταλύτης για την επίλυση του Κυπριακού», Ευρωπαϊκή Πρόκληση, Νοέμβριος 2007, διαθέσιμο στο:

www.proeuro.gr/articles.php?artid=2408&lang=1&catid=1&fdid=16&fdpage=1.

⁴⁵ Βλ. Diez, T., Stetter, S. and Albert, M. (2006) 'The European Union and Border Conflicts: The Transformative Power of Integration'. *International Organization*, Vol. 60, No. 3, σελ 563-93.

αποφασιστικότητα και κυρίως, χρόνος. Τα θέματα της καθημερινότητας, που απασχολούν και τις δυο πλευρές και σχετίζονται με την ιδιοκτησία της γης ή τα ζητήματα περιουσίας, αποτελούν πηγή ανασφάλειας, η οποία μπορεί σταδιακά να αντιμετωπισθεί.⁴⁶ Σε αυτό το πλαίσιο, ο εξευρωπαϊσμός⁴⁷ μπορεί να οδηγήσει σταδιακά στη δημιουργία των συνθηκών εκείνων που θα επιτρέψουν την οριστική, θεσμική διευθέτηση του προβλήματος. Η πραγματικότητα δυστυχώς, δείχνει ότι οι διαπραγματεύσεις⁴⁸, δεν προχωρούν με το ρυθμό και στο βαθμό που θεωρούσαν οι Ελληνοκύπριοι, αλλά και οι Τουρκοκύπριοι, μιας και έχουν περάσει ήδη πέντε χρόνια από την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε. το 2004 και οι συζητήσεις στο πλαίσιο επίλυσης επαναλαμβάνονται χωρίς καμία ουσιαστική πρόοδο.

Το ζητούμενο δεν είναι κατά πόσον θα υπάρξει «Διζωνική Δικαιοδική Ομοσπονδία» ή «Ευρωπαϊκή λύση» ή κάποια άλλη μορφή ομοσπονδιακής λύσης, αλλά όπως η τελική λύση αποκτήσει σαφές περιεχόμενο με τρόπο που να συμβαδίζει με τις αρχές του κοινοτικού κεκτημένου.⁴⁹ Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι για να καταστεί εφικτή η συμβίωση ενός λαού σε μια κοινή πατρίδα θα πρέπει να υπάρχει ένας ελάχιστος κοινός παρονομαστής οραματισμών και επιδιώξεων.

Η ίδια η Ε.Ε., μέσα από το σύνολο των Ψηφισμάτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αλλά και τις Ανακοινώσεις του Συμβουλίου⁵⁰, επιβεβαιώνει την ανάγκη επίλυσης του προβλήματος. Στα κοινοτικά κείμενα τονίζεται ότι η διαίρεση είναι καταστροφή, ενώ η ευημερία και η προοπτική βρίσκονται στην επίλυση.

Σύμφωνα με πολλαπλές δηλώσεις του Πρόεδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Δ. Χριστόφια⁵¹ στα θεσμικά όργανα της Ε.Ε., τονίζεται ότι παρά τις δυσκολίες υπάρχει η πεποίθηση ότι η λύση του Κυπριακού είναι εφικτή, φτάνει να το θέλουν όλοι τουρκοκύπριοι και ελληνοκύπριοι με μοναδικό γνώμονα των σκέψεων και των ενεργειών τους, το συμφέρον της Κύπρου. Ο Επίτροπος για τη διεύρυνση, κ. Oli Rehn επεσήμανε ότι η Ε.Ε., είναι έτοιμη να στηρίξει τις διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό.⁵²

Στην περίπτωση του Κυπριακού Προβλήματος, υπογραμμίζεται η έννοια της επικοινωνίας ως «μηχανισμός κλειδί» στη διαδικασία της εθνικής εξέλιξης των δυο κοινοτήτων. Θεμελιώδης προϋπόθεση για την αρμονική συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων είναι το ζήτημα της «αμοιβαίας εμπιστοσύνης», η οποία θα οδηγήσει σε περαιτέρω ολοκλήρωση ως ήπια πολιτική (soft power politics⁵³). Αναφορικά με τη δημιουργία

⁴⁶ Βλ. Φλιντ Κ., «Να μην χαθεί η χρυσή ευκαιρία», Εφ. Φιλελεύθερος, 02/05/2009.

⁴⁷ Βλ. Ladrech R., "The Europeanization of Domestic Policies and Institutions: The Case of France", Journal of Common Market Studies, Vol. 32, No 1, 1994, pp. 69-88 και Wallace H., "Europeanization and Globalization Complementary or Contradictory Trends?", New Political Economy, Vol. 5, No. 3, 2000, pp. 1-14.

⁴⁸ Βλ. «Οι συνομιλίες δεν προχωρούν στον επιδιωκόμενο βαθμό εκτιμά ο Μ. Καρογιάν», Εφ. Φιλελεύθερος, 03/05/2009.

⁴⁹ Βλ. «Διζωνική και Ευρωπαϊκή λύση», Εφ. Πολίτης, 11/10/2007. <http://www.politis-news.com/cgi-bin/hweb?-A=149012&-V=fakeloiarticles>.

⁵⁰ Ανακοινώσεις του Συμβουλίου, 22/04/08.

⁵¹ Βλ. «Πρόγραμμα Διακυβέρνησης του κ. Δημήτρη Χριστόφια, Ομιλίες, Δηλώσεις και Συνεντεύξεις Τύπου», Προεδρία της Κυπριακής Δημοκρατίας, στο: http://www.presidentcy.gov.cy/presidentcy/presidentcy.nsf/archive_prc30_gr/archive_prc30_gr?OpenDocument.

⁵² Βλ. Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατίας, http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/developments_gr/developments_gr?OpenDocument.

⁵³ Για περισσότερα βλέπε: Lukes S., "Power and the battle for hearts and minds: on the bluntness of soft power", στο: Berenskoetter F. and M. J. Williams (eds), "Power in World Politics", Routledge, New York, 2007, και Mattern J. B., "Why Soft Power Is Not So Soft", στο:

κοινοτήτων ασφαλείας⁵⁴, μπορεί να πραγματοποιείται διαδράση, μέσα από συνεχείς ακατάπαυστες ροές συναλλαγών μεταξύ των κρατών. Στο πλαίσιο αυτό, στο Κυπριακό Πρόβλημα υπάρχουν δυο κοινότητες αντί δύο κρατών που συνυπάρχουν μόνο γεωγραφικά, αλλά συνεπώς, κυρίως λόγω της ιδιαίτερης πολιτικής κατάστασης που επικρατεί στο νησί, δεν επιτυγχάνεται ακόμη διάδραση.⁵⁵ Αυτό που προτείνεται είναι η σταδιακή ανάπτυξη της αίσθησης της κοινότητας, καθώς θεσμοί και πρακτικές μπορούν να ενδυναμωθούν, ώστε να εξασφαλίσουν σε ένα σημαντικό χρονικό διάστημα αξιόπιστες προσδοκίες ειρηνικής συνύπαρξης και ανάπτυξης.

Η Ομοσπονδιακή λύση προϋποθέτει την πολιτική ισότητα μεταξύ των δύο κοινοτήτων, όπως αυτή καθορίζεται και στα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών. Η οικονομική και πολιτική βοήθεια μπορεί να απεγκλωβίσει την τουρκοκυπριακή κοινότητα από την Τουρκία και να αισθανθεί ότι το μέλλον της βρίσκεται στη συνεργασία και την κοινή συμβίωση με τους ελληνοκύπριους.

Το πολιτικό πρόβλημα της Κύπρου αφορά ουσιαστικά στη συνεχιζόμενη διαίρεσή της, η οποία είναι αντίθετη με το διεθνές δίκαιο και απειλεί την ίδια τη σταθερότητα της νήσου και της ευρύτερης περιοχής και έχει αρνητικές συνέπειες για την ευρωπαϊκή ασφάλεια⁵⁶. Αν και τα πιο πάνω, διατυπώθηκαν από την Επιτροπή το 2000, η κατάσταση παραμένει σήμερα η ίδια, με την ειδοποιό διαφορά ότι η Ε.Ε. προσφέρει στην Κύπρο ένα σταθερό πλαίσιο προστασίας και μια διαπραγματευτική θέση που δεν είχε στο παρελθόν.

Η Κύπρος ως το επίσημο κράτος, αλλά και άλλοι οργανωμένοι φορείς, όπως τα πολιτικά κόμματα και οι ΜΚΟ μπορούν να στραφούν μεθοδικά και συντονισμένα προς την κατεύθυνση επηρεασμού των Ευρωπαϊκών κέντρων λήψης αποφάσεων στα κοινοτικά όργανα και τις χώρες μέλη.⁵⁷ Η συνεργασία ανάμεσα σε Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους χρειάζεται ενίσχυση, υποστήριξη και την εδραίωση μιας άλλης νοοτροπίας που θα έχει ως στόχο την ανάπτυξη σχέσεων που θα αντέξουν στο χρόνο και όχι ευκαιριακών συνεργασιών στο πλαίσιο κάποιου ευρωπαϊκού προγράμματος. Η ανάπτυξη μιας ισχυρής Κοινωνίας Πολιτών μπορεί να αποτελέσει συστατικό στοιχείο για την εδραίωση της διαδικασίας και κινητοποίησης της επίλυσης του Κυπριακού με βάση το κοινοτικό πρότυπο.⁵⁸

Τέλος, αναγκαία προϋπόθεση για την εξεύρεση λύσης είναι να υπάρχει ένας ελάχιστος κοινός παρονομαστής οραματισμών και επιδιώξεων.⁵⁹ Μια τέτοια προσέγγιση

Berenskoetter F. and M. J. Williams (eds), "Power in World Politics", Routledge, New York, 2007, J.S. Nye, "Notes for a soft power research agenda", στο: Berenskoetter F. and M. J. Williams (eds), "Power in World Politics", Routledge, New York, 2007, Charlemagne, "Playing soft or hard cop", The Economist, 19/01/2006, Fan Y., "Soft power: the power of attraction or confusion", Place Branding and Public Diplomacy, 4:2, 2008, pp. 147-158 (Διαθεσιμο στο : <http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/1594>).

⁵⁴ Βλ. Deutsch K. W., "Nationalism and Social Communication", 2nd edition, MIT Press, Cambridge, MA, 1966. και Deutsch K. W., "The Analysis of International Relations", Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1968.

⁵⁵ Συνέντευξη με το Κ. Featherstone 5/6/2008.

⁵⁶ Βλ. European Commission, (COM) 97, 2000, final, p. 93.

⁵⁷ Βλ. Σπυρόπουλος Γ., «Η νέα διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Agenda 2000: Η ένταξη της Κύπρου», Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, Αθήνα, 2000, σελ. 9-35.

⁵⁸ www.ngosincyprus.org

⁵⁹ Βλ. Πρακτικά από διεθνές συμπόσιο με τίτλο "Ethnic Division of Polity and Society in Post-Civil War and Under-Conflict Nations: Cyprus, Lebanon, Former Yugoslavia, Iraq and Israel/Palestine", Τόκυο, 28/01/2007, στο «Το θέμα των εποίκων και οι προεκτάσεις», Εφ. Πολίτης, 11/10/2007.

μπορεί να συμβάλει τελικά στην επίλυση προβλημάτων τα οποία πολλές φορές έχουν και ενδογενή και εξωγενή χαρακτήρα. Η ανώτερη αρχή, στη συγκεκριμένη περίπτωση η ίδια η Ε.Ε., μπορεί να παρέχει το πλαίσιο για την επίλυση πολιτικών προβλημάτων.

Συμπεράσματα

Η περίοδος που διανύει η Ε.Ε., είναι αρκετά δύσκολη, τόσο σε οικονομικό, όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Τα ερωτήματα, που σήμερα τίθενται, αφορούν στο ποια Ευρώπη⁶⁰ θέλουν οι πολίτες, με ποιο προσανατολισμό και με ποιες θεσμικές λειτουργίες.⁶¹ Η πολιτική μετεξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σημαίνει πρώτον, ισχυρούς υπερεθνικούς θεσμούς, δεύτερον, ισχυρή εξωτερική πολιτική και τρίτον, κοινές πολιτικές. Το ερώτημα είναι αν μπορεί να επιτύχει αυτούς τους στόχους η Ε.Ε..

Η Ευρωπαϊκή Ένωση στα πενήντα δυο χρόνια λειτουργίας της κατάφερε σημαντικά επιτεύγματα. Το κυριότερο είναι ότι διασφάλισε την ειρήνη και τη σταθερότητα στον ευρωπαϊκό χώρο. Στην πρόσφατη ευρωπαϊκή ιστορία υπήρξε μία μεγάλη περίοδος συγκρούσεων και η Ευρωπαϊκή Ένωση συνέβαλε αποφασιστικά στην ειρήνη και τη σταθερότητα. Επίσης, διασφάλισε στον ευρωπαϊκό χώρο, σε μεγάλο βαθμό, τη δημοκρατία και τα πολιτικά δικαιώματα. Καθοριστική ήταν και η συμβολή της στην εγκαθίδρυση και επέκταση της δημοκρατίας σε χώρες που για μεγάλο ή μικρότερο χρονικό διάστημα βρισκόταν κάτω από ολοκληρωτικά ή αυταρχικά καθεστώτα. Επιπρόσθετα, συνέβαλε αποφασιστικά στην οικονομική ευημερία της Ευρώπης.

Σήμερα, η οικονομική, πολιτική και κοινωνική κρίση και τα συνεχώς αυξανόμενα προβλήματα καθιστούν αναγκαία, περισσότερο από ποτέ, μια προοδευτική στρατηγική στην πρόληψη και επίλυση των συγκρούσεων.

Αναμφίβολα, η Ευρωπαϊκή πορεία της Κύπρου μπορεί να επανακαθορίσει και την πορεία του Κυπριακού Προβλήματος. Ένα μέλλον δημοκρατικό κι ειρηνικό μέσα στην Ενωμένη Ευρώπη είναι το ζητούμενο. Η επεξεργασία μιας ενιαίας στρατηγικής εντός της Ε.Ε. για την οριστική επίλυση του προβλήματος στη βάση της συνεργασίας Αθήνας – Λευκωσίας – Άγκυρας και Βρυξελλών κρίνεται επιτακτική, καθώς η Κύπρος θα πρέπει να συνεχίσει την προσαρμογή της στο κοινοτικό κεκτημένο. Επιπροσθέτως, μπορεί να πείσει με πράξεις την Ευρωπαϊκή Ένωση ότι είναι και η ίδια έτοιμη να κάνει παραχωρήσεις και να προωθήσει ουσιαστικά τη διζωνική δικαιοσύνη, που αποτελεί και επίσημη πολιτική της θέσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία λειτούργησε αποτελεσματικά σε αρκετές πρινοχές πολιτικής σύγκρουσης, μπορεί να συμβάλλει ενοποιητικά και για την Κύπρο.

Βεβαίως, τριάντα πέντε χρόνια μετά, το Κυπριακό Πρόβλημα παραμένει άλυτο, όμως, είναι πια Ευρωπαϊκό πρόβλημα. Η επιδίωξη λύσης παραμένει στόχος της Ε.Ε., η οποία λειτουργεί, μέσα από κεντρικές διαδικασίες, τις οποίες εξετάσαμε αναλυτικά ως σύστημα πρόληψης και επίλυσης συγκρούσεων. Οι συγκεκριμένες διαδικασίες προωθούνται μέσω της ολοκλήρωσης, μέσω της διεύρυνσης, μέσω της

⁶⁰ Βλ. Tsoukalis L., "What kind of Europe?", Oxford University Press, New York, 2003.

⁶¹ Βλ. Ξενογιαννακοπούλου Μ., «Ωρα για μια προοδευτική στροφή», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 29/3/2009.

⁶² Βλ., Χατζηδάκη Κ., «Συνεργασία Αθήνας – Λευκωσίας», Κυπριακή εφημερίδα ο Φιλελεύθερος, 1/1/2000, σελ.6.

⁶³ Ομιλία του κ. Τ. Χατζηδημητρίου, Συντονιστή Εναρμόνισης της Κύπρου στο Πολιτιστικό Κέντρο της Πόλης Χρυσόχους της Κύπρου, με θέμα: «Μια νέα πορεία για τη Κύπρο», 24/3/2004, (www.eu-coordinator.gov.cy)

Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας και Άμυνας, μέσω της συνεργασίας για την ανάπτυξη και μέσω των προγραμμάτων εξωτερικής βοήθειας. Επιπλέον, η Ε.Ε. επιδιώκει να προωθήσει τη σταθερότητα και πέρα από τα σύνορά της, σε συνεργασία και με άλλους οργανισμούς όπως είναι τα Ηνωμένα Έθνη.

Τέλος, τολμούμε να θεωρήσουμε ότι ήρθε η ώρα του «ζυγίσματος του μέλλοντος» χωρίς τις ανασφάλειες και τις φοβίες του παρελθόντος, που δικαιολογημένα υπάρχουν. Το 2009 δεν είναι 1974, φθάνει να αποφασίσει πρωταρχικά η Κυπριακή Δημοκρατία ότι το κράτος που θα δημιουργηθεί θα είναι κοινό, ότι η Κύπρος ανήκει στο λαό της και ότι είναι όλοι διατεθειμένοι να δουλέψουν εντατικά επιλύοντας προβλήματα και ανοίγοντας προοπτικές. Η τελική διαπίστωση στην οποία καταλήγουμε είναι ότι εντός του πλαισίου που παρέχει η Ε.Ε., υπάρχει η δυνατότητα συνεργασίας με τους Τουρκοκυπρίους που μετά από πολλά χρόνια δείχνουν εντονότερη την επιθυμία για επανένωση της Κύπρου σε ένα ευρωπαϊκό δημοκρατικό κράτος.

Παπαϊωάννου Βερονίκη-Βασιλική, Ερευνήτρια ΠΕΝΕΑ 2003.

«Ηλεκτρονική Δημοκρατία και Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση: Μελλοντικές προκλήσεις»

Μέχρι σήμερα η ηλεκτρονική κυβέρνηση (e-Government) υποστηρίζεται πολιτικά από τις κυβερνήσεις οι οποίες τη βλέπουν ως εργαλείο, για να εκσυγχρονίσουν την δημόσια διοίκηση, ως σύμβολο καινοτομίας, ως τρόπο να προωθήσουν την ανάπτυξη της βιομηχανίας των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών και ως μετάβαση στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Όμως, η επόμενη φάση της ηλεκτρονικής κυβέρνησης συνεπάγεται την ανάπτυξη νέων έργων υποδομής, υψηλότερα επίπεδα χρηματοδότησης και πιθανόν μεταβολές στη δημόσια διοίκηση που θα προκαλέσουν αναταραχές στη λειτουργία της. Επιπλέον, τα οφέλη είναι πιθανόν να εμφανιστούν με πιο αργό ρυθμό και να είναι λιγότερο ορατά σε κάποιον που τα παρατηρεί από έξω. Η ανάγκη για πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής κυβέρνησης θα διατηρηθεί με πιθανότητα να αυξηθεί. Μέχρι σήμερα οι κυβερνήσεις ήταν σε θέση να εισάγουν έργα ηλεκτρονικής κυβέρνησης, χωρίς να διαταράσσουν τη λειτουργία των υπηρεσιών. Όμως, αυτή η φάση έχει πλέον ολοκληρωθεί σε πολλές χώρες και οι κυβερνήσεις πλέον στοχεύουν σε δραστικότερες μεταβολές, ειδικότερα όσον αφορά τη συνεργασία για ενιαία προσφορά υπηρεσιών που προωθεί τη διαλειτουργικότητα και στοχεύει στον πολίτη. Αυτό συνεπάγεται σειρά ζητημάτων σύμφωνα με τα οποία:

- Υπάρχει ανάγκη για μεγαλύτερη οργανωτική μεταβολή.
- Οι συνεργασίες με τον ιδιωτικό τομέα και τις Μ.Κ.Ο. γίνονται όλο και πιο σημαντικές.

- Η ολοένα αυξανόμενη πολυπλοκότητα των προβλημάτων απειλεί τον παραδοσιακό τρόπο προσφοράς υπηρεσιών και τη δομή ευθύνης.
- Η δημόσια διοίκηση θα πρέπει να συνεχίσει να υποστηρίζει συστήματα προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Αυτό το θέμα αν δεν αντιμετωπιστεί σωστά, έχει τη δυνατότητα περισσότερο από κάθε άλλο να υποσκάψει την υποστήριξη για την ηλεκτρονική κυβέρνηση.
- Η έλλειψη κάθετης ολοκλήρωσης διάφορων επιπέδων κυβέρνησης (π.χ. τοπικών, εθνικών κ.λπ.) απειλεί την επιτυχή υλοποίηση της ηλεκτρονικής κυβέρνησης. Οι χρήστες θέλουν αποτελεσματικές υπηρεσίες και ενδιαφέρονται λιγότερο για διαφορές αντιμετώπισης ή περιοχές ευθύνης ανάμεσα σε διαφορετικά επίπεδα κυβέρνησης.
- Η ηλεκτρονική κυβέρνηση θα έπρεπε να είναι συνεχής διαδικασία βελτίωσης της κυβέρνησης και όχι απλώς η ηλεκτρονική μεταφορά υπηρεσιών σε διαδοχικές φάσεις.
- Η αρχική εισαγωγή ηλεκτρονικών υπηρεσιών μπορεί να έχει υψηλό κόστος, όταν αυτό γίνεται εκτός των παραδοσιακών διαδικασιών. Όμως, αν αυτό γίνει με αξιοποίηση της ευκαιρίας για αναδιοργάνωση των διαδικασιών, θα οδηγήσει σε γενική μείωση του κόστους.
- Οι χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. έχουν δυσκολία στον έλεγχο και την αξιολόγηση της ηλεκτρονικής κυβέρνησης, όμως η συνεχής υποστήριξη θα εξαρτηθεί από αυτά τα μέτρα.

Οι πολίτες δεν ενδιαφέρονται μόνο για την παροχή ηλεκτρονικών υπηρεσιών, αλλά και για τις ευκαιρίες τις οποίες προσφέρουν οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών **για αύξηση της συμμετοχής τους στην πολιτική διαδικασία**. Όμως, η δυνατότητα των πολιτών να συνομιλούν απευθείας με στελέχη δημόσιων υπηρεσιών διαταράσσει τις ισορροπίες στην επαφή με τους εκλεγμένους αντιπροσώπους. Η ηλεκτρονική κυβέρνηση επηρεάζει τελικά τη σχέση μεταξύ του κοινοβουλίου, της εκτελεστικής εξουσίας και των πολιτών απειλώντας τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την πολιτική νομιμότητα, την αντιπροσώπευση και την υπουργική ευθύνη. **Αυτές οι αλλαγές καθιστούν πολύ σημαντική την εξεύρεση ισορροπίας μεταξύ του αντιπροσωπευτικού και του συμμετοχικού πρότυπου δημοκρατίας**. Οι κυβερνήσεις πιέζονται να συνεχίσουν τη διαδικασία μεταρρύθμισης που βασίζεται στην ηλεκτρονική κυβέρνηση. Η ηλεκτρονική κυβέρνηση δεν αφορά τη συνέχιση μιας υπάρχουσας κατάστασης, αλλά επικεντρώνεται στη χρήση τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, για να μεταβάλει τη δομή, τη λειτουργία και πάνω από όλα τη νοοτροπία της κυβέρνησης. Αυτό που άρχισε ως τεχνική άσκηση, με σκοπό την ανάπτυξη καλύτερων προγραμμάτων και υπηρεσιών, γίνεται τελικά άσκηση διακυβέρνησης. **Το διαδίκτυο και οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών έχουν βάλει τα θεμέλια για μεγαλύτερη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ της κυβέρνησης και των πολιτών, καθώς και για την εισαγωγή της πολλά υποσχόμενης μη ιεραρχικής διοίκησης**. Η ηλεκτρονική κυβέρνηση μπορεί να δημιουργήσει δίκτυα ροής πληροφοριών ανάμεσα σε διαφορετικά μέρη της διοίκησης, πέρα από νομοθετικά, διοικητικά όρια και ιεραρχίες.

Για να αυξηθούν οι πιθανότητες ευνοϊκών εξελίξεων σε επίπεδο κράτους με όχημα και εργαλείο τις μεθόδους της ηλεκτρονικής κυβέρνησης και στο πλαίσιο μιας νέας διακυβέρνησης, η ταυτόχρονη σύμπραξη των παρακάτω παραγόντων είναι απαραίτητη:⁶⁴

- ✓ Η ταχεία πρόοδος της διοικητικής σύγκλισης των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η αναβάθμιση εκ μέρους της Ένωσης των πρωτοβουλιών για την ηλεκτρονική κυβέρνηση στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισαβόνας που έχει ως ορόσημο το 2010, όταν θα πρέπει η Ευρωπαϊκή Ένωση να είναι η πιο ανταγωνιστική οικονομία και κοινωνία της γνώσης με κοινωνική συνοχή.
- ✓ Η απλοποίηση και ο εξορθολογισμός της διοικητικής διαδικασίας μαζί με τη σχετική επιχειρησιακή αυτονομία της δημόσιας διοίκησης από την εκάστοτε πολιτική εξουσία. *Κρίσιμο ρόλο θα παίξει ο κλονισμός του γραφειοκρατικού πλέγματος συμφερόντων που κυριαρχεί σε συγκεκριμένους τομείς του κράτους το οποίο τροφοδοτεί τη διαφθορά και τη μεγάλη σπατάλη σπάνιων πόρων*. Εξίσου κρίσιμο ρόλο θα παίξει η παγιοποίηση της περιφερειακής αποκέντρωσης του κράτους με την καταπολέμηση των ιδίων γραφειοκρατικών φαινομένων σε τοπικό επίπεδο.
- ✓ **Η ενδυνάμωση της συμμετοχικής θέσης του πολίτη στο πολιτικό στερέωμα που θα γίνει μέσα από τις Μ.Κ.Ο. και την Κοινωνία των Πολιτών αλλά και τη ριζική ανανέωση των πολιτικών κομμάτων**.
- ✓ Η γρήγορη διάχυση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών τουλάχιστον στο 60% του πληθυσμού και η υποβοήθηση με κίνητρα για τη χρήση του διαδικτύου τουλάχιστον από το 40%. Αν το τεχνολογικό υπόστρωμα μιας τέτοιας εξέλιξης είναι η **διάδοση φθηνών και αξιόπιστων ευρυζωνικών τηλεπικοινωνιακών δικτύων ενσύρματης ή ασύρματης μορφής**, το σημαντικότερο βήμα είναι η προώθηση μιας γενικής εκστρατείας για την προώθηση της Κοινωνίας της Γνώσης και της Καινοτομίας.

Θεωρητικά είναι εφικτή μακροπρόθεσμα, η ταυτόχρονη και ικανοποιητική ενεργοποίηση αυτών των παραγόντων. Και οι τέσσερις παράγοντες παρουσιάζουν σημαντικά εμπόδια που δρουν ως δυνητικοί δομικοί ανασχετικοί παράγοντες. Η κατανόηση και η αντιμετώπισή τους αποτελούν αναγκαιότητα. Για τον περιορισμό ή την έγκαιρη αντιμετώπισή τους **προτείνεται η εστίαση στην ηλεκτρονική δημοκρατία και η συμμετοχή τους στις αναπτυσσόμενες διαδικασίες ηλεκτρονικής κυβέρνησης με έμφαση στον ευρωπαϊκό χώρο της καινοτομίας**. Ο όρος ηλεκτρονική κυβέρνηση αφορά κυρίως την κυβέρνηση και όχι τόσο το ηλεκτρονικό στοιχείο. Όλες οι πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ηλεκτρονική κυβέρνηση αναπτύχθηκαν μέσω της Γενικής Διεύθυνσης Κοινωνία της Πληροφορίας και των σχεδίων δράσης e-Europe 2002 και e-Europe 2005, στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισαβόνας και όχι, όπως λογικά θα περίμενε κανείς, στο πλαίσιο της πανευρωπαϊκής διοικητικής σύγκλισης που έχει προχωρήσει ελάχιστα, παρά τις κατά καιρούς διακηρύξεις. Πρόκειται για τη γνωστή έμμεση μέθοδο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από την περιφέρεια προς το κέντρο, που γίνεται με σταδιακά βήματα τα οποία βρίσκονται πάντοτε σε συνάρτηση με την οικονομική λογική της ανάπτυξης των αγορών.

⁶⁴ Βλ. Βασιλόπουλος Περικλής, Διακυβέρνηση και e-Government, γενική εισήγηση, Τεχνολογική Προοπτική Διερεύνηση, 2003.

Το τίμημα αυτής της μεθόδου είναι ότι οι πρωτοβουλίες για την ηλεκτρονική κυβέρνηση θεωρούνται περίπου ως προέκταση του διευρωπαϊκού ηλεκτρονικού εμπορίου και η θεμελίωσή τους υπάγεται κυρίως σε οικονομικά κριτήρια (άθροιση ζήτησης για την ανάπτυξη των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, μείωση κόστους παροχής δημόσιων υπηρεσιών, διευκόλυνση διάδοσης τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών και στήριξης των αγορών και των ιδιωτικών επιχειρήσεων κ.ά.). Ενώ αρκετές κυβερνήσεις έχουν αναπτύξει σημαντική δράση στον τομέα της ηλεκτρονικής παροχής δημόσιων υπηρεσιών ή της πληρέστερης αλλά μονόδρομης πληροφόρησης των πολιτών για τις κυβερνητικές υπηρεσίες μέσω του διαδικτύου, έχουν προχωρήσει ελάχιστα στους δείκτες ηλεκτρονικής συμμετοχής.⁶⁵ Η ηλεκτρονική συμμετοχή ορίζεται ως η προθυμία εκ μέρους της κυβέρνησης να παρέχει υψηλής στάθμης πληροφόρηση και εργασία επικοινωνίας για την ικανοποιητική συμμετοχή ατόμων σε διαβουλευσεις και τη λήψη αποφάσεων. Αλλιώς, ορίζεται ως ο βαθμός με τον οποίο μια κυβέρνηση αλληλεπιδρά με τους πολίτες της μέσω του διαδικτύου.

*Εάν το ζητούμενο είναι, λοιπόν, η υπέρβαση της κρίσης αποτελεσματικότητας και αξιοπιστίας του σύγχρονου κράτους απέναντι στους πολίτες του, τότε θα πρέπει να εφευρεθούν νέοι τρόποι διαβούλευσης και συμμετοχής των ενεργών πολιτών και των Μ.Κ.Ο. της Κοινωνίας των Πολιτών σ' όλα τα στάδια της αλυσίδας διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής. Εάν το ζητούμενο είναι, επίσης, ο μετασχηματισμός του κράτους στον 21^ο αιώνα, από παραδοσιακό ιεραρχικό σε νέο με πλουραλιστικό πρότυπο διακυβέρνησης, τότε οι ίδιες οι κυβερνήσεις πρέπει να υιοθετήσουν προτάσεις εταιρικής συνεργασίας με την Κοινωνία των Πολιτών και τον ιδιωτικό τομέα, για να θεσμοθετούν τον εξωτερικό έλεγχο και να δίνουν σημαντικό ρόλο στη γνώμη των χρηστών των δημόσιων υπηρεσιών.*⁶⁶

Όσον αφορά την ηλεκτρονική κυβέρνηση και τη συμμετοχή των πολιτών σε διεθνές επίπεδο, έχουν εκπονηθεί δύο σημαντικές μελέτες που διαφέρουν ως προς τη μεθοδολογία.⁶⁷ Η πρώτη μελέτη αναγνωρίζει πόσο σημαντική είναι η αμφίδρομη σχέση της κυβέρνησης με τον πολίτη, καθόσον του επιτρέπει μεγαλύτερη συμμετοχή στη διαμόρφωση των κυβερνητικών αποφάσεων και της πολιτικής. Χαρακτηριστικό είναι ότι εισάγει το δείκτη ηλεκτρονικής συμμετοχής που ακριβώς μετράει την προθυμία των κυβερνήσεων για τη διαδικασία αυτή. Η δεύτερη μελέτη είναι πιο τεχνοκρατική, με διακυβερνητικό χαρακτήρα και δίνει περισσότερο βάρος στην επίδραση της τεχνολογίας σε ενδοκυβερνητικές λειτουργίες οργάνωσης και προσφοράς υπηρεσιών και πολιτικής, ενώ δίνει μικρή βαρύτητα στην τήρηση κάποιας κριτικής στάσης απέναντι στο δημόσιο τομέα. Το γενικό συμπέρασμα, πάντως, είναι ότι *σήμερα η εξέλιξη της ηλεκτρονικής κυβέρνησης αντικατοπτρίζει περισσότερο τις ικανότητες δημιουργίας υποδομών*

⁶⁵ Βλ. Peristeras V., Tsekos T., e-Government or e-Governance? Building a domain model for the governance system", ISSS Conference, 2003 & Καρούνος Θ., Γούσιου Λ., Εθνική έρευνα για τις νέες τεχνολογίες και την Κοινωνία της Πληροφορίας, 2002.

⁶⁶ Αυτός είναι ο μόνος δρόμος για την κάμψη των εσωτερικών αντιστάσεων της κρατικής και πολιτικής γραφειοκρατίας μπροστά στην προοπτική μείωσης των αποκλειστικών προνομίων και της αδιαφάνειας που χαρακτηρίζουν ακόμη τα σύγχρονα κράτη και στις πιο προηγμένες δημοκρατίες. Αυτή είναι και η πρόκληση της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, η σημασία της οποίας μεσοπρόθεσμα είναι μεγαλύτερη από την πρόκληση της ηλεκτρονικής κυβέρνησης. Βλ. Civil Society Forum/ UN World Information Society Conference, Geneva, December, 9-12 2003.

⁶⁷ Η πρώτη από τον Ο.Η.Ε. με τίτλο: Η Ηλεκτρονική Κυβέρνηση σε Σταυροδρόμι, World Public Sector Report 2003: E-Government at the Crossroads, UN 2003 και η δεύτερη από τον Ο.Ο.Σ.Α. με τίτλο: Η αναγκαιότητα της Ηλεκτρονικής Κυβέρνησης /E-Government Imperative, 2003.

ανθρώπινου κεφαλαίου, καθώς και θεσμών και πολιτικής, παρά την αποφασιστικότητα των κυβερνήσεων να αдрάξουν νέες ευκαιρίες στον τεχνολογικό τομέα, για να στηρίξουν μεταβολές με στόχο την ανθρώπινη ανάπτυξη.

Διαφαίνεται ότι στη διεθνή διαμάχη της άποψης ότι οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών έχουν τη δύναμη να αλλάξουν θεσμούς, δομή και οργανισμούς του δημόσιου τομέα έναντι αυτής που θέλει τους θεσμούς, τη δομή και τους οργανισμούς του δημόσιου τομέα να μπορούν να υιοθετούν και να απορροφούν τις νέες τεχνολογίες χωρίς να υφίστανται σημαντικές μεταβολές, υπερτερεί η δεύτερη. Ο τομέας της ηλεκτρονικής κυβέρνησης τείνει να υιοθετεί φιλόδοξους στόχους με στενά χρονικά περιθώρια που οφείλονται σε σειρά παραγόντων. Η ανάπτυξη της ηλεκτρονικής κυβέρνησης έχει φτάσει να αποτελεί μέρος της εθνικής πολιτικής σε υψηλό επίπεδο. Πρώτον, επειδή η δυναμική ανάπτυξη την οποία υπόσχεται είναι μεγάλη, δεύτερον, διότι συνεπάγεται σημαντικές μεταβολές και μεταφέρει εξουσία καθέτως και οριζοντίως και τέλος, επειδή δημιουργεί μεγάλες απαιτήσεις στους δημόσιους προϋπολογισμούς. Επομένως, μόνο μια ισχυρή ηγεσία έχει τη δυνατότητα να εξασφαλίσει βιωσιμότητα τέτοιων έργων εξασφαλίζοντας την απρόσκοπτη ροή πόρων αλλά και τη συμμόρφωση με τους στόχους του εγχειρήματος. Πέραν αυτού, η καινοτομία την οποία πρεσβεύει η ηλεκτρονική κυβέρνηση, την κάνει δημοφιλή στο κοινό. Έτσι σε μερικές περιπτώσεις η ηλεκτρονική κυβέρνηση έχει θεωρηθεί ότι μπορεί να αντικαταστήσει τη διοικητική μεταρρύθμιση και ότι αντυπροσωπεύει τη μετάβαση στην Κοινωνία της Πληροφορίας ή την Κοινωνία της Γνώσης.

Τέλος, στη διαδικασία του σχεδιασμού και υλοποίησης πρωτοβουλιών ηλεκτρονικής κυβέρνησης οι κυβερνήσεις έχουν βρεθεί σε στενή συμμαχία με τον ιδιωτικό τομέα. Παρά το ότι δεν υπάρχουν δημοσιοποιημένα στοιχεία, διότι η αποτυχία έργων ηλεκτρονικής κυβέρνησης γενικώς είναι πολιτικά ευαίσθητο θέμα, η γενική εικόνα που παρουσιάζεται από αναλυτές του τομέα αυτού θα πρέπει να μας απασχολήσει.⁶⁸⁻⁶⁹—Συντελείται συχνά, σπατάλη σημαντικών πόρων, ευκαιριών για ανάπτυξη αλλά και πολιτικής στήριξης για μεταβολή που θα βασίζεται στις νέες τεχνολογίες. Από τις αρχές για επιτυχή ανάπτυξη έργων ηλεκτρονικής κυβέρνησης αυτές που συχνότερα παραβλέπονται είναι οι εξής:

- ✓ Τα ειδικά χαρακτηριστικά στα οποία διαφέρει ο δημόσιος τομέας από τον ιδιωτικό τείνουν να υποεκτιμώνται. Με την υπάρχουσα δομή στο δημόσιο τομέα, λείπει η ευελιξία και η ικανότητα να προσαρμόζεται σε συνθήκες που όλο και περισσότερο πλησιάζουν τις συνθήκες ελεύθερης αγοράς. Με άλλα λόγια, ενώ οι κυβερνήσεις θέλουν να ανταποκριθούν κάνοντας χρήση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, η πολυπλοκότητα των έργων μεγαλώνει τόσο, ώστε δεν μπορούν να την αντέξουν. Εξάλλου οι κυβερνήσεις δεν έχουν κίνητρα, για να αυξάνουν την αποτελεσματικότητά τους. Οτιδήποτε εξοικονομείται τη μια χρονιά εμφανίζεται ως περικοπή προϋπολογισμού την επομένη.
- ✓ Δεν είναι εύκολη η διαχείριση του πολιτικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Πολιτικές προτεραιότητες και νόμοι αλλάζουν με ταχύ ρυθμό, ώστε να

⁶⁸ Richard Heeks, "Failure, Success and Improvisation of Information Systems Projects in Developing Countries", Institute for Development Policy and Management, Jan 2002, http://idpm.man.ac.uk/publications/wp/di/di_wp11.shtml

⁶⁹ "GarnerEXP says a majority of e-government initiatives fail or fall short of expectations" Symposium ITExpo 2002, <http://symposium.gartner.com/story.php.id.1367.s.5.html>

ανταποκρίνονται σε πληθώρα κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών παραγόντων με καταστρεπτικές συνέπειες για τις βασικές παραδοχές των έργων ηλεκτρονικής κυβέρνησης.

- ✓ Σπάνια θα δει κάποιος προγράμματα ηλεκτρονικής κυβέρνησης να κινούνται σε διαφανή πλαίσια ελέγχου και αξιολόγησης.

Μελέτες αναδεικνύουν τον παραλληλισμό ανάμεσα στην επενδυτική αποτυχία εταιρειών του διαδικτύου και το υπερδραστήριο επενδυτικό πρόγραμμα των κυβερνήσεων που, όμως, δεν αποδίδει. Και ενώ στην πρώτη περίπτωση η διόρθωση επήλθε μέσω της ελεύθερης αγοράς, στη δεύτερη απαιτούνται πολιτικές διαδικασίες. Ανάμεσα σε άλλα διαπιστώνεται ότι έχει έρθει η ώρα να εξετάσουμε τελικά πώς θα χρησιμοποιήσει η γραφειοκρατική ιεραρχία των δημόσιων διοικήσεων τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, έτσι ώστε να αποκτήσουν δικτυακή δομή. Η διαδικασία αυτή δεν έχει εισέλθει ακόμα στη συνείδηση του πολίτη ως άμεση προτεραιότητα από την οποία εξαρτάται η ευημερία του. Γενικώς παραβλέπεται από τα στελέχη του δημόσιου τομέα και τους πολιτικούς, λόγω των αποτελεσμάτων που-πιθανά-θα έχει στη χειραφέτηση των πολιτών και τη μεταφορά του ελέγχου της εξουσίας και των πόρων. Φαίνεται χρήσιμη η έλευση των δικτύων που χρησιμοποιούν τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, καθώς και η ταχύτητα και η ακρίβεια τις οποίες προσφέρουν.⁷⁰

Γίνεται φανερό ότι οι κυβερνήσεις θα μπορούσαν να ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες των μεμονωμένων πολιτών για άμεση ανάμειξη τους στην παραγωγή δημόσιων αξιών⁷¹ και τη δημιουργία και εξασφάλιση ενός δημόσιου χώρου, στον οποίο αυτές οι αξίες θα μπορούσαν να παράγονται από περισσότερους συντελεστές, αν μετεξελίσσονταν σε δίκτυα. Αυτό, βέβαια, αποτελεί πολύ φιλόδοξο εγχείρημα και έργο ηλεκτρονικής κυβέρνησης σε βάθος χρόνου. Θα ήταν θετικό:

- αν δινόταν ελευθερία σε δημόσιους οργανισμούς να ενεργούν σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο ως κόμβοι σε δίκτυα,
- αν αποδεχτούν ότι η εξουσία εντός της κυβέρνησης προέρχεται όχι από την ιεραρχία αλλά από αναγνωρισμένες ατομικές ικανότητες,
- αν χρησιμοποιηθούν δημόσιοι πόροι για τη διευκόλυνση και ενδυνάμωση δικτύων πολιτών,
- αν αναγνωριστεί η ύπαρξη επιχειρηματικών δικτύων,

⁷⁰ Οι μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες είναι οι πρώτες που άλλαξαν προς αυτήν την κατεύθυνση. Έχουν μεταμορφωθεί σε χαλαρά δίκτυα που αποτελούνται από διαφορετικά στοιχεία οργανωμένα γύρω από ένα συγκεκριμένο επιχειρηματικό έργο: κοινά συμφέροντα, πελάτες, στόχους και λειτουργίες. Τελικώς, αποτελούν ευέλικτα σχήματα που μπορούν να ανταποκρίνονται στους πελάτες τους όποτε και όπου βρίσκονται. Όμως, ένας δραστήριος ιδιωτικός τομέας με μεγάλη χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών χρειάζεται έναν εξίσου δραστήριο κρατικό τομέα με υψηλή χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών. Στην αλληλεπίδραση των πελατών με τις εφαρμογές της ηλεκτρονικής κυβέρνησης φαίνεται η μεγάλη επιρροή του επιχειρηματικού τρόπου λειτουργίας: <http://www.e-gov-goodpractice.org>

⁷¹ Η έννοια της δημόσιας αξίας (public value) αναπτύσσεται εκτενώς : Gavin Kelly and Steven Muers, "Creating public value. An analytical framework for public sector reform", October 2002. http://www.number-10.gov.uk/su/pv/public_value.pdf

- αν χρησιμοποιηθούν τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών για σύνδεση πέρα από τα παραδοσιακά όρια (κυβέρνηση, ιδιωτικός τομέας, κοινό),
- αν επαναεπιβεβαιωθούν (μέσω νομοθεσίας) οι κανόνες και οι αξίες της Κοινωνίας των Πολιτών,
- αν δημιουργηθεί δημόσιος χώρος στον οποίο θα παρέχεται η δημόσια αξία ή αν διαχειριστεί η πληροφορία και δημιουργηθεί γνώση η οποία θα διανεμηθεί σε όλα τα δίκτυα (αυτό δε σημαίνει φυσικά ότι η μεταλλαγή από ιεραρχική σε δικτυακή δομή θα γίνει αυτόματα).

Όσον αφορά την ηλεκτρονική κυβέρνηση, οι δημόσιες διοικήσεις έχουν ξεφύγει από τις θεωρητικές παραδοχές και τις ένθερμες προβλέψεις του παρελθόντος και πλέον κατέχουν σημαντική συσσωρευμένη εμπειρία. Η ηλεκτρονική κυβέρνηση θα προχωρήσει. Σήμερα υπάρχει η ευκαιρία χρήσης αυτής της εμπειρίας, για ανάπτυξη προς τις κατευθύνσεις που αποδείχθηκαν χρήσιμες. Ηλεκτρονική κυβέρνηση και δημόσια διοίκηση μοιάζουν να έχουν πιο ρεαλιστική σχέση σήμερα.

Πάντως η συγκεκριμένη χρονική στιγμή είναι κατάλληλη για επανεκτίμηση της ανάπτυξης της ηλεκτρονικής κυβέρνησης. Σημαντική είναι η συνεργασία και συμμετοχή των κρατών-μελών, του ακαδημαϊκού τομέα, των διεθνών οργανισμών, του ιδιωτικού τομέα και της Κοινωνίας των Πολιτών, για τη ανταλλαγή εμπειρίας και τη δημιουργία συμπράξεων. Είναι κρίσιμο τι είδους όραμα θα υιοθετηθεί. **Τα Ευρωπαϊκά κράτη-μέλη οφείλουν να ερευνήσουν τα αποτελέσματα της εισαγωγής τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών στην κοινωνία και τον τρόπο με τον οποίο ο κόσμος ζει και εργάζεται.** Από την πλευρά της δημόσιας διοίκησης ανακύπτει το θέμα της μελλοντικής δομής της κυβέρνησης (ιεραρχική ή δικτυακή), καθώς και το θέμα της διαχείρισης της δημόσιας πληροφορίας. **Άλλο σημαντικό ζήτημα είναι η αναδόμηση της δημόσιας σφαίρας για πολιτική διαβούλευση και η ενδυνάμωση του ρόλου των πολιτών. Σημαντικό θέμα αποτελεί και η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα στην παραγωγή δημόσιας αξίας και τη δημιουργία ενός δημόσιου χώρου στον οποίο οι ρόλοι τους θα μπορούν να εναλλάσσονται, όμως πάντα με την προστασία του δημόσιου συμφέροντος.** Τέλος, θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ο ρόλος των κυβερνήσεων στην προστασία της ιδιωτικής ζωής.

Στην κατεύθυνση υλοποίησης των στόχων ηλεκτρονικής κυβέρνησης, παρουσιάζονται ορισμένα εμπόδια όπως:

- ✓ **νομικό και ρυθμιστικό πλαίσιο.** Οι νέες ηλεκτρονικές διαδικασίες πρέπει να έχουν την ίδια βαρύτητα με τις χειρόγραφες. Επιπλέον, κάθε ισχύον ρυθμιστικό πλαίσιο το οποίο βασίζεται στην παραδοχή ότι οι κρατικές υπηρεσίες δρουν μεμονωμένα, εμποδίζει τη συνεργασία. **Η ασφάλεια και η ιδιωτική ζωή (privacy) πρέπει, επίσης, να διασφαλιστούν, πριν προχωρήσουμε σε ηλεκτρονικές υπηρεσίες.** Η πολυπλοκότητα των απαιτήσεων αποτελεί επιπλέον πρόβλημα. Για τις κρατικές υπηρεσίες χρειάζεται να διευκρινιστεί το πλαίσιο στο οποίο μπορούν να δρουν, ειδικά στους τομείς της ασφαλείας των προσωπικών δεδομένων και των τεχνικών προδιαγραφών.
- ✓ **διαδικασίες χρηματοδότησης.** Για να χρηματοδοτηθούν ενιαίες κυβερνητικές υπηρεσίες και κοινή υποδομή, ο σχεδιασμός του προϋπολογισμού πρέπει να

διευκολύνει τη συνεργασία στους μηχανισμούς χρηματοδότησης. Τα έξοδα που αφορούν τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών πρέπει να θεωρούνται επένδυση, να προσβλέπουν σε μελλοντικά οφέλη και να παρέχουν κάποιο βαθμό βεβαιότητας για μελλοντικές χρηματοδοτήσεις.

Σε πολλές χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. οι ισχύουσες διαδικασίες κατάρτισης προϋπολογισμών έρχονται σε αντίθεση με τους στόχους αποτελεσματικής ηλεκτρονικής κυβέρνησης. **Οι δημόσιοι οργανισμοί χρειάζονται κίνητρα για την υλοποίηση κοινών έργων και εργαλεία για τη μέτρηση της απόδοσης των επενδύσεων σε τέτοια έργα, πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί μόνο με αντιμετώπιση σε κυβερνητικό επίπεδο.**

- ✓ **τεχνολογικές αλλαγές.** Η χρήση κοινών δεδομένων από διαφορετικά συστήματα, η ανάπτυξη κοινής υποδομής και η αντιμετώπιση των ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων είναι θέματα που μπορούν να εμποδίσουν την εισαγωγή της ηλεκτρονικής κυβέρνησης και να μεγαλώσουν το κόστος και την πιθανότητα αποτυχίας. Γι' αυτά χρειάζεται αντιμετώπιση σε επίπεδο κυβέρνησης. Μορφές πολιτικής για την προσαρμογή στις τεχνολογικές αλλαγές περιλαμβάνουν: νομοθεσία ανεξάρτητη από συγκεκριμένη τεχνολογία, προσδιορισμό απαιτήσεων σε απόδοση αντί τεχνικών προδιαγραφών στην προμήθεια νέων τεχνολογιών και προσανατολισμό σε ολόένα αυξανόμενη διεθνή συνεργασία.
- ✓ **ψηφιακό χάσμα.** Η άμεση ηλεκτρονική πρόσβαση έχει πλεονεκτήματα τα οποία είναι αδύνατον να αναπαραχθούν μέσα από παραδοσιακές διαδικασίες. Όμως, μέσα στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην πρόσβαση σε τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών και το διαδίκτυο που καθορίζονται γεωγραφικά, δημογραφικά και πολιτισμικά στο σύνολο του πληθυσμού περιφέρειας και κέντρου της κάθε χώρας.

Η επιτυχής ηλεκτρονική κυβέρνηση

Θεωρητικά η επιτυχία στηρίζεται σε ορισμένες αρχές όπως:

- **Ηγεσία και Δέσμευση.** Η ηγεσία και ο υψηλός βαθμός δέσμευσης σε πολιτικό και σε διοικητικό επίπεδο αποτελούν κρίσιμους παράγοντες στη διαχείριση αλλαγών. Απαιτούνται ηγέτες με δέσμευση, έτσι ώστε να αντιμετωπίζουν τα αποτελέσματα των αλλαγών, να επιμένουν όταν τα οφέλη αργούν να εμφανίζονται, να ανταποκρίνονται όταν τα πράγματα έχουν αρνητική τροπή και να οραματίζονται και να σχεδιάζουν το μέλλον.
- **Ενοποίηση.** Γνώρισμα της ηλεκτρονικής κυβέρνησης είναι ότι αυξάνει τις δυνατότητες του δημόσιου τομέα, χωρίς να αποτελεί αυτοσκοπό. Πρέπει να ενσωματωθεί σε ευρύτερους στόχους προσφοράς πολιτικής και υπηρεσιών, σε ευρύτερες διαδικασίες μεταρρύθμισης της διαχείρισης του δημόσιου τομέα και σε ευρύτερες δραστηριότητες της Κοινωνίας της Πληροφορίας.
- **Συνεργασία μεταξύ κρατικών υπηρεσιών.** Η ηλεκτρονική κυβέρνηση είναι πιο αποτελεσματική, όταν οι κρατικές υπηρεσίες συνεργάζονται σε ομάδες με επίκεντρο τον πολίτη. Είναι απαραίτητο κοινό πλαίσιο λειτουργίας, για να διασφαλίζεται η διαλειτουργικότητα και να μεγιστοποιείται η αποτελεσματικότητα, ενώ η συνεργασία μπορεί να ενθαρρύνεται με κίνητρα.
- **Χρηματοδότηση.** Το κόστος των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών πρέπει να θεωρείται επένδυση που θα αποδώσει στο μέλλον. Η ηλεκτρονική

κυβέρνηση απαιτεί τέτοιο επίπεδο εξασφάλισης μελλοντικών χρηματοδοτήσεων, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η βιωσιμότητα των έργων, να αποφεύγεται η σπατάλη πόρων και να επιτυγχάνεται το μέγιστο όφελος από τα συγκεκριμένα επίπεδα χρηματοδότησης.

- **Πρόσβαση.** Οι κυβερνήσεις πρέπει να ακολουθήσουν πολιτική που θα βελτιώνει την πρόσβαση σε ηλεκτρονικές υπηρεσίες.
- **Επιλογή.** Οι πολίτες θα πρέπει να έχουν επιλογή στη μέθοδο με την οποία θα έρχονται σε επαφή με την κυβέρνηση και η υιοθέτηση των ηλεκτρονικών υπηρεσιών δε θα πρέπει να μειώσει αυτή την επιλογή. Η παροχή υπηρεσιών πρέπει να καθοδηγείται από τις ανάγκες του πολίτη.
- **Συμμετοχή πολιτών.** Η πληροφόρηση και οι υπηρεσίες της ηλεκτρονικής κυβέρνησης πρέπει να είναι προσβάσιμες από όλους τους πολίτες κάθε μορφωτικού επιπέδου ή κοινωνικής ή φυσικής κατάστασης (πχ.Α.Μ.Ε.Α.) ώστε να οδηγούν στην ενεργητική συμμετοχή.
- **Προστασία της ιδιωτικής ζωής.** Η ηλεκτρονική κυβέρνηση δεν πρέπει να καταστρατηγεί τις ισχύουσες προσδοκίες για την προστασία της ιδιωτικής ζωής.
- **Λογοδοσία.** Η ηλεκτρονική κυβέρνηση έχει τη δυνατότητα να ενδυναμώνει τη διαδικασία καταλογισμού ευθυνών και λογοδοσίας. Αυτό δεν πρέπει να μειωθεί από τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα.
- **Έλεγχος και αξιολόγηση.** Ο προσδιορισμός της ζήτησης, του κόστους, των οφελών και των επιπτώσεων της ηλεκτρονικής κυβέρνησης αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την μακροπρόθεσμη διάρκειά της. Η υλοποίηση προγραμμάτων ηλεκτρονικής κυβέρνησης προϋποθέτει καθορισμό κόστους και οφελών ώστε να υπάρχει και ανάλογη υποστήριξη.

Συμπερασματικά: Η είσοδος των υπηρεσιών ηλεκτρονικής κυβέρνησης οφείλει να οδηγεί τις χώρες και ειδικά τη δημόσια διοίκηση, στην ασφαλή, ομοιογενή και συμμετοχική διακυβέρνηση. Οι προκλήσεις του μέλλοντος αφορούν την τεχνολογική εξάπλωση μέσω εύρυθμων ευρυζωνικών δικτύων, την εξάλειψη της τεχνοφοβίας, του ψηφιακού χάσματος και την δυνατότητα συμμετοχής όλων των κατηγοριών των πολιτών, ειδικά όσων βρίσκονται σε μειονεκτική θέση λόγω ηλικίας, γεωγραφικής απομόνωσης ή φυσικών δυσλειτουργιών. Οι ΜΚΟ μπορούν να συνεισφέρουν με συγκεκριμένα προγράμματα στην εξάπλωση των ΤΠΕ αλλά και την εύρυθμη σχέση πολίτη-κράτους στο πλαίσιο ηλεκτρονικής διακυβέρνησης.

«Η Τουρκία στις 'συμπληγάδες' της ευρωπαϊκής άμυνας και του NATO»

Εισαγωγή

Οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ευρώπης διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο της εποχής του ψυχρού πολέμου και την ανάγκη για ένα ισχυρό NATO, ικανό να αποτρέψει την απειλή εξ Ανατολών (και του Συμφώνου της Βαρσοβίας). Το 1952, υπό την απειλή της τότε επεκτατικής Σοβιετικής Ένωσης, η Τουρκική Δημοκρατία ενίσχυσε τους δεσμούς της με τη Δύση προσχωρώντας στο NATO ως πλήρες μέλος. Το 1963 συνδέθηκε, με τη συμφωνία της Άγκυρας, με την τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ). Η συμφωνία είχε στόχο να εδραιώσει τις σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρώπη μέσω εμπορικών και οικονομικών σχέσεων, καθιερώνοντας αργότερα τελωνειακή ένωση με απώτερο στόχο την ένταξη της στην ΕΟΚ. Όπως είχε δηλώσει ο τότε Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Walter Hallstein «Μια ημέρα θα πραγματοποιηθεί το τελικό βήμα και η Τουρκία θα γίνει πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας.»⁷²

Ωστόσο, με την ενσωμάτωση της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και την αλλαγή του καθεστώτος της ΔΕΕ για τα μη κράτη μέλη της ΕΕ, η Τουρκία θεωρούσε ότι είχε αφαιρεθεί χωρίς φωνή στη διαδικασία ανάπτυξης της ευρωπαϊκής ασφάλειας και αμυντικής ολοκλήρωσης, τη στιγμή κατά την οποία η διαδικασία αποκτούσε περισσότερη θεσμική και λειτουργική αυτονομία από το NATO. Λαμβάνοντας υπόψη την εγγύτητά της στις πολύ ασταθείς περιοχές όπου η ΕΕ ήταν πιθανό να αναμιχθεί, η Τουρκία έβλεπε την ενεργό συμμετοχή της στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ασφάλειας ως ζωτικής σημασίας εθνικού συμφέροντος. Αλλά, ως υποψήφια προς ένταξη χώρα στην ΕΕ, η Τουρκία δε δύναται να συμμετέχει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε θέματα ασφάλεια και άμυνας.

Η Τουρκία στο σταυροδρόμι της ευρω-νατοϊκής ασφάλειας...

Στο διάλογο που άρχισε να αναπτύσσεται μετά τον ψυχρό πόλεμο, για την ευρωπαϊκή ασφάλεια, η Τουρκία υποστήριζε την ιδέα ενδυνάμωσης του ευρωπαϊκού πυλώνα του NATO με την ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας ασφάλειας και άμυνας (ΕΤΑΑ/ESDI). Εντούτοις, η Τουρκία, ως ένα παραδοσιακά φιλο-ατλαντικό κράτος, επιδίωξε να εξασφαλίσει ότι η ανάπτυξη της ΕΤΑΑ δε θα αντικαθιστούσε το NATO και το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει στην ευρωπαϊκή ασφάλεια και τη συλλογική άμυνα. Το NATO είχε αποδειχτεί ένας χρήσιμος μηχανισμός για να εκφράζεται η τουρκική άποψη στις ευρωπαϊκές υποθέσεις ασφάλειας και οι Τούρκοι ήταν απρόθυμοι να επιτρέψουν αυτό να διαταραχθεί. Όπως εξηγεί ο Park, οι Τούρκοι επιδίωξαν να

⁷² T. Knahl, "Turkey: The long road to EU accession," Handelskammer Hamburg, 5 Νοεμβρίου 2003.
http://www.hk24.de/HK24/HK24/produktmarken/index.jsp?url=http%3A/www.hk24.de/HK24/HK24/servicemarken/ueber_uns/hamburger_wirtschaft/englische_artikel/Turkev.isp

αναπτύξουν μια προσανατολισμένη προς το NATO ευρωπαϊκή ταυτότητα ασφάλειας και άμυνας που θα συμπληρώνει και δε θα ανταγωνίζεται το NATO:

Στην πραγματικότητα, η τουρκική θέση είναι ότι όλα τα ευρωπαϊκά μέλη του NATO θα πρέπει να αποτελούν τυπικά τον ευρωπαϊκό πυλώνα του NATO. Το NATO, όχι η ΕΕ, πρέπει να είναι η αφετηρία για την ΕΤΑΑ, και η ΔΕΕ πρέπει να παραμείνει η γέφυρα μεταξύ των δύο θεσμών και ο μηχανισμός μέσω του οποίου εκφράζεται η ΕΤΑΑ.⁷³

Για να διαφυλάξει τα συμφέροντα ασφάλειάς της και να διατηρήσει τη συμμετοχή της στη λήψη αποφάσεων, η Τουρκία πίεσε για την εφαρμογή της συναίνεσης που συμφωνήθηκε ομόφωνα το 1999 στη Σύνοδο Κορυφής της Ουάσιγκτον, η οποία επιτρέπει τη χρήση των πόρων του NATO από την ΕΕ, κατά περίπτωση, γεγονός που θα της επέτρεπε τη δυνατότητα για άσκηση βέτο. Η ΕΕ απέρριψε την πρόταση της Τουρκίας, αφού δύο μήνες μετά τη Σύνοδο Κορυφής της Κολωνίας το 1999, είχε αρχίσει να αναπτύσσεται η Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΕΠΑΑ). Η ΕΕ δεν είχε καμία διάθεση να δει την ανάπτυξη της ΕΠΑΑ να εγκλωβίζεται από τη γέννησή της και προώθησε, αντί της τουρκικής πρότασης, τη διαδικασία ψηφοφορίας για ελεύθερη εγγυημένη πρόσβαση στους πόρους του NATO. Στη συνεδρίαση του NATO των Βρυξελλών, το Δεκέμβριο 2000, η κρίση κλιμακώθηκε όταν η Τουρκία μπλόκαρε μέτρο του Συμβουλίου του NATO που θα επέτρεπε στην ΕΕ να έχει αυτόματη πρόσβαση στις ικανότητες σχεδιασμού του NATO (δηλ. στο SHAPE –Ανώτατο Στρατηγείο Συμμαχικών Δυνάμεων Ευρώπης).⁷⁴ Αυτή η θέση έφερε την Τουρκία αντιμέτωπη με τις ΗΠΑ και την οδήγησε σε απομόνωση μέσα στη συμμαχία. Ακόμα και η τότε Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Madeleine Albright, είχε ενοχληθεί από τη στάση των Τούρκων σε τέτοιο βαθμό που έφτασε σε σημείο να τους κατηγορήσει ότι εκμεταλλεύονται την κατάσταση σε μία προσπάθεια να ενταχθούν στην ΕΕ από την «πίσω πόρτα», αν και İsmail Cem, ο τότε Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας το αρνήθηκε σθεναρά.

Οι ΗΠΑ ήθελαν να επιτύχουν συμφωνία μεταξύ ΕΕ-NATO που να αφορά τον επιμερισμό ικανοτήτων με την επιφύλαξη ότι μια καθυστέρηση θα ωθούσε την ΕΕ να αναπτύξει ικανότητες ανεξάρτητα από το NATO.⁷⁵ Συνεπώς, επιτεύχθηκε άμεσα συμβιβασμός από τους Αμερικανούς, τους Βρετανούς και τους Τούρκους διπλωμάτες, παρέχοντας διαβεβαιώσεις ότι η ΕΕ δε θα εμπλεκόταν σε διαφορές μεταξύ των συμμάχων του NATO. Η τουρκική ακαμψία σε αυτό το σημείο άρχισε να προκαλεί σοβαρή ανησυχία ακόμη και πλήρη εχθρότητα μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, ενώ διέτρεχε επίσης τον κίνδυνο να την αποξενώσουν οι ΗΠΑ μιας και εμπόδιζε τα σχέδια ΕΕ-ΗΠΑ. για την ευρωπαϊκή ασφάλεια και άμυνα. Όπως αναφέρεται στο άρθρο των Webber et al., «Αυτό αποτέλεσε το σημείο ναδίρ στις συζητήσεις Τουρκίας-ΕΕ σχετικά με την ΕΠΑΑ».⁷⁶

Περαιτέρω διαπραγματεύσεις μεταξύ Τουρκίας, ΗΠΑ και Μεγάλης Βρετανίας πραγματοποιήθηκαν, το Νοέμβριο 2001, σε μία προσπάθεια να βρεθεί συμφωνία που θα διευκόλυνε τη χρήση από την ΕΕ των πόρων του NATO και θα επέτρεπε στην ΕΕ να

⁷³ B. Park, "Turkey, Europe, and ESDI: Inclusion or Exclusion?", *Defense Analysis*, τ. 16, αρ. 3, σελ. 318.

⁷⁴ D. Hamilton, "Turkey Blocks Deal to Share NATO Force," *The Washington Post*, 16 Δεκεμβρίου 2000 στο <http://www.washingtonpost.com>.

⁷⁵ M. Webber, et al., "The Common European Security and Defense Policy and the 'Third Country' Issue", *European Security*, τ. 11, αρ. 2, Καλοκαίρι 2002, σελ. 87.

⁷⁶ *Ibid.*, σελ. 88.

αναλάβει τη διοίκηση της Επιχείρησης Amber Fox στην πΓΔΜ από το NATO όπως προβλεπόταν για το Σεπτέμβριο του 2002. Όπως ανέφερε σχετική έκθεση του NATO, η συζήτηση επικεντρώνεται γύρω από τις ανησυχίες της Τουρκίας για μια ρύθμιση που θα εξασφάλιζε στην ΕΕ πρόσβαση στις ικανότητες του NATO χωρίς να δοθεί στα εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέλη του NATO το δικαίωμα να συμμετέχουν πλήρως στις πολιτικές και στρατιωτικές αποφάσεις για τις αποστολές της ΕΕ. Η ΕΕ από την πλευρά της έχει εκφράσει την απροθυμία να χορηγήσει στα εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέλη το δικαίωμα του βέτο στις πολιτικές της ΕΕ.⁷⁷

Το τρίο Βρετανίας, Τουρκίας και ΗΠΑ κατόρθωσε να εκπονήσει δεύτερη συμφωνία, το αποκαλούμενο «έγγραφο της Άγκυρας», αρχές Δεκεμβρίου 2001. Η συμφωνία καθόριζε ότι, σε αντάλλαγμα για την άρση των αντιρρήσεων της Τουρκίας που θα επέτρεπε στην ΕΕ την πρόσβαση σε πόρους του NATO και του προγραμματισμού των ικανοτήτων της ατλαντικής συμμαχίας, η Ένωση δε θα συμμετείχε σε συγκρούσεις μεταξύ των μελών του NATO και της ΕΕ και ότι η Ένωση θα διαβουλευόταν με την Τουρκία όποτε μια ευρωπαϊκή επιχείρηση θα είχε επιπτώσεις στα συμφέροντα ασφάλειάς της είτε επρόκειτο να πραγματοποιηθεί σε περιοχή άμεσης «γειτονίας» της Τουρκίας.⁷⁸ Το έγγραφο της Άγκυρας εξομάλυνε αποτελεσματικά τις τουρκικές ανησυχίες για την έλλειψη συμμετοχής της στις αναδυόμενες ρυθμίσεις ασφάλειας της ΕΕ, με την προσφορά ρητών γραπτών εγγυήσεων που αφορούν στην ασφάλεια της Τουρκίας και των γεωγραφικών συμφερόντων σε περίπτωση ανάπτυξης της ευρωπαϊκής Μονάδας Ταχείας Αντίδρασης (MTA) στην περιοχή της.⁷⁹

Εντούτοις, η Ελλάδα μπλόκαρε τη συμφωνία στη Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Λάακεν, το Δεκέμβριο 2001, ισχυριζόμενη ότι χρειάζεται περισσότερο χρόνο να μελετήσει το έγγραφο.⁸⁰ Ωστόσο, τον Απρίλιο 2002, η Ελλάδα άσκησε βέτο στην πρόταση της ΕΕ για διαβούλευση με την Τουρκία όσον αφορά την ανάπτυξη ΜΤΑ διότι έδινε στην Τουρκία μια ιδιαίτερη θέση για ένα εκτός ΕΕ μέλος του NATO καθώς και σημαντικό ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε περιοχές ζωτικής σημασίας για τα συμφέροντα της Ελλάδας. Η Ελλάδα είχε προειδοποιήσει ότι θα εμπόδιζε μια συμφωνία σχετικά με την ανάπτυξη ευρωπαϊκών δυνάμεων ταχείας αντίδρασης, που θα πραγματοποιείτο τριμερώς μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου, ΗΠΑ και Τουρκίας. «Το γεγονός ότι η Τουρκία συμφώνησε δε σημαίνει ότι και η Ελλάδα έχει συμφωνήσει», είχε δηλώσει ο τότε Υπουργός Εξωτερικών Γιώργος Παπανδρέου.⁸¹ Αποφάσισε να υποχωρήσει όταν της δόθηκαν οι απαιτούμενες διαβεβαιώσεις ότι θα ενέκρινε τη χρήση πόρων του NATO στην ΕΕ κατά περίπτωση. Ωστόσο, ο κ. Παπανδρέου είχε δηλώσει ότι η συμφωνία που επετεύχθη μεταξύ Τουρκίας, Ηνωμένου Βασιλείου και ΗΠΑ δεν ίσχυε για το την ΕΕ συνολικά. «Είναι προφανές ότι θα δεχθούμε ένα διακανονισμό που ...

⁷⁷ W. Van Eekelen, "The Transatlantic Defense Relationship After September 11, 2001," NATO Parliamentary Assembly, Subcommittee on Transatlantic Defense and Security Cooperation, November, 2002 στο <http://www.nato-pa.int>, σελ. 17.

⁷⁸ E. Çayhan, "Turkey and the European Security and Defense Policy" στο B. Rubin και A. Çarkoğlu (επιμ.), *Turkey and the EU: Domestic Politics, Economic Integration, and International Dynamics*, Λονδίνο, Frank Cass, 2003, σελ. 48.

⁷⁹ J. Dempsey, "Greece Puts EU Defense Force Plans at Risk", *The Financial Times*, 11 Μαΐου 2002, Section: Europe, σελ. 6.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ "Greece threatens EU defence deal", *BBC News*, 5 Δεκεμβρίου 2001.

σέβεται απολύτως την αυτονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσον αφορά στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής και άμυνας». ⁸²

Ως μέτρο συμβιβασμού, στη Σύνοδο της Σεβίλλης, τον Ιούνιο 2002 η Ελλάδα έπεισε την Ισπανική Προεδρία να της δώσει τα ίδια εχέγγυα με την Τουρκία σε μια νέα εκδοχή του Εγγράφου της Άγκυρας την οποία φυσικά οι Τούρκοι απέρριψαν.⁸³ Σε αυτό το σημείο ήταν αναγκαίο να επιτευχθεί συμφωνία που θα εμπόδιζε την Τουρκία από το να ασκήσει βέτο στο NATO και την Ελλάδα από το να ανταπαντήσει είτε στους κόλπους του NATO είτε της ΕΕ. Μέχρι την επίτευξη μιας τέτοιας συμφωνίας, η ΕΕ δεν μπορούσε να κάνει χρήση των μέσων και δυνατοτήτων του NATO και ήταν επιχειρησιακά αδύναμη στην πΓΔΜ. Ελλείψει συμφωνίας, η ΕΕ δεν ήταν σε θέση να αναλάβει την επιχείρηση του NATO Amber Fox στην πΓΔΜ, το Σεπτέμβριο 2002, και οι ΗΠΑ αναγκάστηκαν να παρατείνουν τις νατοϊκές υποχρεώσεις τους έως ότου επιτευχθεί συμβιβασμός.⁸⁴

Ένας αμοιβαία ικανοποιητικός συμβιβασμός που τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία δέχτηκαν, επιτεύχθηκε σύντομα και περιελήφθη στα Συμπεράσματα της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Κοπεγχάγης το Δεκέμβριο 2002. Μια μικρή κρίση της τελευταίας στιγμής παρουσιάστηκε όταν η Ελλάδα υποστήριξε ότι η ρύθμιση θα έπρεπε επίσης να εγκριθεί από την Κύπρο, αλλά, με τις έντονες πιέσεις που δέχτηκε από την ΕΕ, η Κύπρος αποδέχτηκε την πρόταση χωρίς αντιρρήσεις. Ως μέρος αυτής της συμφωνίας, η ΕΕ δήλωσε στα Συμπεράσματα της Προεδρίας της Κοπεγχάγης ότι οι ρυθμίσεις του «Βερολίνου συν» και η εφαρμογή τους θα εφαρμοστούν μόνο σε όσα κράτη μέλη της ΕΕ είναι ταυτόχρονα μέλη του NATO ή εταίροι στο πρόγραμμα «Συνεργασία για την Ειρήνη», και που έχουν συνάψει συνεπώς διμερείς συμφωνίες ασφάλειας με το NATO». ⁸⁵

Αυτό σημαίνει ότι όταν η ΕΕ διεξάγει μια επιχείρηση χρησιμοποιώντας νατοϊκούς πόρους, μόνο τα κράτη μέλη της ΕΕ που είναι επίσης μέλη του NATO ή συνδέονται με το NATO μέσω του προγράμματος «Συνεργασία για την Ειρήνη» μπορούν να συμμετέχουν στην επιχείρηση. Αυτός ο συμβιβασμός απέκλειε την Κύπρο και τη Μάλτα από οποιαδήποτε επιχείρηση υπό την ηγεσία της ΕΕ που πραγματοποιείται με πόρους του NATO, καθώς αυτές οι δύο χώρες δεν ήταν τότε ούτε μέλη του NATO ούτε συμμετείχαν στο πρόγραμμα «Συνεργασία για την Ειρήνη» του NATO. Βάσει αυτής της συμφωνίας οι δύο χώρες δε λάμβαναν διαβαθμισμένες πληροφορίες του NATO. Κατά τα άλλα, η Μάλτα και η Κύπρος απολάμβαναν των δικαιωμάτων τους ως κράτη μέλη της ΕΕ.

Κατά συνέπεια, η Τουρκία, οι ΗΠΑ, και η ΕΕ, μέσω μιας διαδικασίας εντατικών διαπραγματεύσεων, έφτασαν τελικά σε μια συμφωνία που ήταν αρκετά ικανοποιητική για Ελλάδα και Τουρκία ώστε να αποσύρουν την απειλή άσκησης βέτο. Και οι δύο πλευρές βρέθηκαν κάτω από την έντονη πίεση να γίνουν αποδεκτές οι ρυθμίσεις συμβιβασμού, δεδομένου ότι οι αντιρρήσεις τους ήταν το τελευταίο εμπόδιο που απέτρεπε την ΕΕ από το να αναλάβει την πρώτη επιχειρησιακή αποστολή της. Η

⁸² *Ibid.*

⁸³ W. Van Eekelen, "The Transatlantic Defense Relationship After September 11, 2001," NATO Parliamentary Assembly, Subcommittee on Transatlantic Defense and Security Cooperation, November, 2002 στο <http://www.nato-pa.int>, σελ. 17.

⁸⁴ J. Dempsey και L. Boulton, "US rethinks NATO Macedonia mission", *The Financial Times*, 15 Νοεμβρίου 2002, Section: Europe.

⁸⁵ *The Presidency Conclusions*, Copenhagen European Council, 12 και 13 Δεκεμβρίου 2002, Παράρτημα II-1 στο http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf.

ανάληψη της νατοϊκής επιχείρησης Amber Fox από την ΕΕ στην πΓΔΜ είχε καθυστερήσει ήδη αρκετούς μήνες λόγω της δυσκολίας επίτευξης συμβιβασμού μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Σε αντάλλαγμα των εγγυήσεων ασφάλειας, η Τουρκία ήρε τις αντιρρήσεις της στο Συμβούλιο του ΝΑΤΟ για τη χρήση νατοϊκών πόρων από την ΕΕ, ένας συμβιβασμός ύψιστης σημασίας για την ανάπτυξη της ΕΠΑΑ. Αυτό ήταν εξάλλου που κατέστησε επιχειρησιακή την ΕΕ, επιτρέποντας της να αναλάβει τελικά τα καθήκοντα Petersburg. Το Μάρτιο 2003, μόλις τέσσερις μήνες μετά το συμβιβασμό ο οποίος πέρασε και στα Συμπεράσματα της Προεδρίας στην Κοπεγχάγη, η ΕΕ ανέλαβε την ιστορική πρώτη ανεξάρτητη επιχείρηση η οποία πλέον είχε μετονομαστεί σε «EUFOR Concordia».

Το νατοϊκό-ευρωπαϊκό αδιέξοδο Τουρκίας-Ελλάδας αποτελούσε το τελευταίο μεγάλο εμπόδιο στην ανάπτυξη της ΕΠΑΑ, γεγονός που ενίσχυε σημαντικά τις προκλήσεις για όλους όσους συμμετείχαν στις σχετικές διαπραγματεύσεις και καθιστούσε το συμβιβασμό δυσκολότερο. Η τουρκική επιμονή εντοπιζόταν στην αδυναμία του ΝΑΤΟ να εφαρμόσει τη διαδικασία έγκρισης «κατά περίπτωση» που συμφωνήθηκε ομόφωνα στη Σύνοδο Κορυφής της Ουάσιγκτον το 1999. Επιπλέον, η Τουρκία αντιδρούσε στον αποκλεισμό της από την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ασφάλειας και άμυνας. Η Τουρκία, εντούτοις, θεώρησε ότι η στάση της ΕΕ με την επιμονή της να μη συμμετέχει στη συζήτηση αφού δεν αποτελούσε κράτος μέλος της, κλιμάκωσε την κατάσταση, ακόμα κι αν είναι σαφές ότι η ΕΠΑΑ θα είχε επιπτώσεις για τα περιφερειακά τουρκικά συμφέροντα και την εθνική της ασφάλεια. Κατά συνέπεια, με την αποτελεσματική αξιοποίηση του δικαιώματος άσκησης βέτο στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε το ζήτημα για την κοινή χρήση των πόρων του ΝΑΤΟ από την ΕΕ για να κερδίσει παραχωρήσεις από την Ένωση και να προστατεύσει καλύτερα τα συμφέροντα ασφάλειάς της καθώς και να μετριάσει τις συνέπειες του αποκλεισμού της από το νέο ευρωπαϊκό επιχειρησιακό πλαίσιο για την ασφάλεια της ΕΕ.

Μεταξύ των εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ευρωπαϊκών μελών του ΝΑΤΟ, η Τουρκία παραμένει μια ιδιαίτερη περίπτωση, γεγονός που βοηθά στο να γίνει κατανοητή η σκληρή διαπραγματευτική της θέση στη συζήτηση για τη χρήση των πόρων του ΝΑΤΟ από την ΕΕ. Τρεις από τις «6» χώρες, η Ουγγαρία, η Τσεχία και η Πολωνία, έγιναν μέλη του ΝΑΤΟ μόλις το 1999 ενώ και τα τρία κράτη έγιναν μέλη της Ένωσης το Μάιο 2004, ενώ η Τουρκία όχι. Αν και το γεγονός αυτό συντέλεσε στο να μειωθεί το χάσμα μεταξύ ΕΕ και ΝΑΤΟ, αφού η ομάδα των «15+6» άλλαξε σε ομάδα των «18+3», ενίσχυσε την αντίληψη των Τούρκων για προκατάληψη στους κόλπους της ΕΕ. Δύο από τα υπόλοιπα τρία κράτη της Ευρώπης, μέλη του ΝΑΤΟ, που παραμένουν εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ισλανδία⁸⁶ και η Νορβηγία, έχουν αποφασίσει, βάσει των εθνικών προτιμήσεών τους, να παραμείνουν εκτός ΕΕ, παρά το γεγονός ότι και τα δύο κράτη θα γίνονταν πιθανόν δεκτά προς ένταξη στην Ένωση, εφόσον η κοινή γνώμη στήριζε την ένταξη. Το ίδιο ωστόσο δεν μπορεί να ειπωθεί και για την Τουρκία.

Ωστόσο, αφενός η ένταξη της Τουρκίας στην ευρωπαϊκή πολιτική ασφάλειας και άμυνας θα ήταν γεωστρατηγικά επωφέλης για την ΕΕ, δεδομένου ότι θα επιτρέψει στην Ένωση να διαδραματίσει έναν πιο ολοκληρωμένο ρόλο στα Βαλκάνια, και αφετέρου ένα μεγαλύτερο ρόλο στον Καύκασο, την Κασπία, τη Μέση Ανατολή και την Κεντρική Ασία. Εντούτοις, η ένταξη της Τουρκίας και η επέκταση των συνόρων της ΕΕ σε αυτές τις νέες περιοχές εγκυμονούν πιθανά προβλήματα ασφάλειας που δεν πρέπει να

⁸⁶ Η στάση ωστόσο της Ισλανδίας άλλαξε εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής κρίσης.

αγνοηθούν. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι οι προτεραιότητες σε θέματα ασφάλειας Τουρκίας και ΕΕ δεν είναι ίδιες, κυρίως δεδομένου ότι πολλά από τα ζωτικής σημασίας συμφέροντα εθνικής ασφάλειας της Τουρκίας συμφωνούν μόνο με τους γενικότερους στόχους της ΕΕ. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπ' όψιν τα οφέλη από την ένταξη της αλλά και το κόστος του αποκλεισμού ή μιας ειδικής σχέσης, η τουρκική ηγεσία μπορεί να συμβάλει σημαντικά στο αναδυόμενο πλαίσιο ασφάλειας και άμυνας της ΕΕ. Εάν η Ένωση επιθυμεί να προωθήσει ευημερία και σταθερότητα μακροπρόθεσμα στην ανατολική και νότια περιφέρειά της, η Τουρκία θα μπορούσε να διαδραματίσει καίριο ρόλο σε συνεργασία με την ΕΕ για να αντιμετωπίσει τον αυξανόμενο αριθμό διαπεριφερειακών προκλήσεων ασφάλειας που έχουν επιπτώσεις τόσο στην Ευρώπη όσο και στην περιφέρειά της.⁸⁷

Μελλοντική ένταξη της Τουρκίας στην ΕΠΑΑ θα επιτρέψει στην Ένωση να διαδραματίσει πιο ενεργό ρόλο στη Μέση Ανατολή. Η Τουρκία κατέχει αξιοσημείωτες στρατιωτικές ικανότητες μέρος των οποίων είναι και η νατοϊκή, αεροπορική βάση στο Incirlik που θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στην ταχεία ανάπτυξη ευρωπαϊκής επιχείρησης σε περίπτωση κρίσης στη Μέση Ανατολή. Όπως έχει προαναφερθεί, το Incirlik έχει αποδειχθεί ζωτικής σημασίας για τη διεξαγωγή εναέριας εκστρατείας όπως στον πρώτο Πόλεμο του Κόλπου το 1991. Αυτή η προοπτική θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη για την ΕΕ, δεδομένου ότι η προβολή στρατιωτικής ισχύος είναι μια από τις σημαντικότερες στρατιωτικές δυνατότητες των οποίων στερείται η Ένωση. Όπως αναφέρει ο Müftüler-Baç «δεν πρόκειται για εξεζητημένη αξίωση ότι η πρόσβαση στις στρατιωτικές βάσεις της Τουρκίας (καθώς επίσης και η τουρκική συμμετοχή) θα είναι ζωτικής σημασίας για την επιτυχία οποιασδήποτε πιθανής επιχείρησης ΝΑΤΟ ή ΕΕ στη Μέση Ανατολή».⁸⁸ Επιπλέον, οι στρατηγικοί δεσμοί της Τουρκίας με το Ισραήλ, την Ιορδανία, και, σε μικρότερη έκταση με την Αίγυπτο, θα μπορούσε να είναι επωφέλης για την ΕΕ στην παροχή βοήθειας για την καταπολέμηση όπλων μαζικής καταστροφής καθώς και της ισλαμικής, φονταμενταλιστικής τρομοκρατίας και στην προώθηση ειρηνευτικής λύσης στην ισραηλινο-παλαιστινιακή σύγκρουση.

Από την άλλη πλευρά, το κύριο αντεπιχείρημα βασίζεται στο ότι περαιτέρω συμμετοχή της ΕΕ στη Μέση Ανατολή θα μπορούσε να αποτελεί πηγή αστάθειας για την Ένωση. Η συμμετοχή της Τουρκίας θα επέκτεινε τα σύνορα της Ευρώπης στη Μέση Ανατολή, σε χώρες όπως τη Συρία, το Ιράν και το Ιράκ. Αν και αυτό θα παρέχει στην ΕΕ τη δυνατότητα να ενδυναμώσει την Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία (ευρύτερα γνωστή ως *Διαδικασία της Βαρκελώνης*) και να προσπαθήσει να επεκτείνει τις αξίες της σταθερότητας και ανάπτυξης, όπως το πέτυχε με αρκετά κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Ενώ μια επέκταση προς τη Μέση Ανατολή παρέχει αμφιταλαντευόμενες ευκαιρίες σίγουρα παραμένει και ριψοκίνδυνη ανάπτυξη ταυτόχρονα εξαιτίας των πολιτικών αβεβαιοτήτων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η γεωστρατηγική συμβολή της Τουρκίας στην ασφάλεια της Ευρώπης δεν είναι απλώς γεωγραφικό ζήτημα κοντά σε ασταθείς περιοχές. Οι νέες εξελίξεις, όπως επισημαίνει ο Lesser, είναι επίσης ζωτικής σημασίας για την κατανόηση του ρόλου της Τουρκίας στην περιοχή:

⁸⁷ H. Tarik Oguzlu, "An Analysis of Turkey's Prospective Membership in the European Union from a 'Security' Perspective, *Security Dialogue*, τ. 34, αρ. 3, σελ. 297.

⁸⁸ M. Müftüler-Baç, *Europe in Change: Turkey's relations with a changing Europe*, Μάντσεστερ, Manchester University Press, 1997, σελ. 497.

*Η Τουρκία επηρεάζεται άμεσα από μια βασική τάση που διαμορφώνει τη δυτική ασφάλεια: η διάβρωση των παραδοσιακών διακρίσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών, μεσανατολικών, και ευρασιατικών θεάτρων... Η Τουρκία βρίσκεται στο κέντρο αυτού του φαινομένου και ο μελλοντικός ρόλος της χώρας θα επηρεαστεί έντονα από αυτό.*⁸⁹

Όπως φανερώνει η προηγούμενη δήλωση, στον αβέβαιο, μεταψυχροπολεμικό κόσμο, τα ζητήματα που επηρεάζουν την ευρωπαϊκή περιφερειακή ασφάλεια έχουν παγκοσμιοποιημένο χαρακτήρα. Η νέα παγκόσμια τρομοκρατική απειλή της Al-Qaeda αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα αυτού του φαινομένου: ένας Σαουδάραβας τρομοκράτης-ηγέτης, κάπου στα σύνορα Αφγανιστάν-Πακιστάν παρέχει καθοδήγηση και έμπνευση για επιθέσεις που στρέφονται σε στόχους σε όλον τον κόσμο, από τα στρατεύματα των ΗΠΑ στο Ιράκ και το βρετανικό προξενείο στην Κωνσταντινούπολη μέχρι σε τραίνα στην Ισπανία και το μετρό του Λονδίνου. Ο πρώην Πρόεδρος των ΗΠΑ, G.W. Bush jr., συνόψισε αυτό το φαινόμενο αλληλοσύνδεσης της ασφάλειας σε παγκόσμιο επίπεδο επαναλαμβάνοντας τη δήλωση του αμερικανού διοικητή των στρατευμάτων στο Ιράκ, στρατηγού John Vines: «Είτε θα αντιμετωπίσουμε την τρομοκρατία και τον εξτρεισμό στο εξωτερικό ή θα τον αντιμετωπίσουμε όταν έρθει σε εμάς».⁹⁰

Όπως εξάλλου προαναφέρθηκε, η εγγύτητα της Τουρκίας σε ασταθείς περιοχές στην περιφέρεια της Ευρώπης θα μπορούσε να βοηθήσει την Ένωση να ανταποκριθεί γρήγορα και αποτελεσματικά στην επίλυση περιφερειακών συγκρούσεων και την αντιμετώπιση αναφυόμενων απειλών από «αποτυχημένα κράτη». Η Τουρκία, επίσης, θα μπορούσε με τη συνδρομή της ΕΕ κατά του οργανωμένου εγκλήματος, να καταπολεμήσει τα δίκτυα εμπορίας ναρκωτικών και λευκής σαρκός που ελέγχονται από τη μαφία. Εκτιμάται ότι τουλάχιστον το 75% της ηρωίνης που διακινείται στην Ευρώπη είτε έχει διέλθει είτε έχει επεξεργαστεί στην Τουρκία,⁹¹ ενώ είναι, επίσης, σημαντικό πέρασμα λαθρομεταναστών στην Ευρώπη, λόγω της θαλάσσιας γειννιάσής της με Ελλάδα και Ιταλία.⁹² Με τη συνεργασία της ΕΕ, η Τουρκία θα μπορούσε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση του φαινομένου του λαθρεμπορίου.

Υπάρχει, εντούτοις, το αντεπιχείρημα ότι η ένταξη της Τουρκίας στην ευρωπαϊκή πολιτική ασφάλειας και άμυνας είναι προβληματική δεδομένου ότι θα εξαγει τα εσωτερικά προβλήματα ασφάλειας της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ενώ η τουρκική ένταξη θα μπορούσε να βοηθήσει την ΕΕ να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις ασφάλειας, καθώς και να συνδράμει στην προώθηση μιας πιο αποτελεσματικής πανευρωπαϊκής απάντησης σε αυτά τα προβλήματα. Η διεύρυνση της ΕΕ «προς ανατολάς» της Τουρκίας, τη Μέση Ανατολή και τον Καύκασο θα μπορούσε επίσης να επιδεινώσει αντί να επιλύσει τα ζητήματα αυτά διευκολύνοντας την πρόσβαση εγκληματικών στοιχείων στην ΕΕ. Καθώς η ΕΕ έχει καταργήσει τα σύνορα εντός της Ένωσης και επιτρέπει την ελεύθερη μετακίνηση, αυτό θα μπορούσε να το

⁸⁹ I.O. Lesser, "Beyond 'Bride or Barrier': Turkey's Evolving Security Relations with the West" στο A. Makovsky και S. Sayari (επιμ.), *Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy*, Ουάσιγκτον, The Washington Institute for Near East Policy, 2000, σελ. 207.

⁹⁰ President G.W. Bush, "Transcript: We accept these burdens...", 28 Ιουνίου 2005 στο <http://www.cnn.com/2005/POLITICS/06/28/bush.transcript/index.html>.

⁹¹ "Country Survey 2005: Turkey", σελ. 25.

⁹² D. Jones, "Turkey's booming people trade", *BBCNews*, 5 Ιουνίου 2002 στο <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2024943.stm>.

εκμεταλλευθούν οι έμποροι ναρκωτικών στην περίπτωση ένταξης της Τουρκίας, γεγονός που θα έφερνε την Ένωση κοντά στην πηγή αστάθειας και προβλημάτων. Μακροπρόθεσμα, όμως, η ενίσχυση της περιφερειακής ασφάλειας, σταθερότητας και ανάπτυξης που ενισχύεται από τη διεύρυνση της ΕΕ στην περιοχή θα μπορούσε να επιλύσει τα προβλήματα αυτά.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούν οι άλυτες προστριβές της Τουρκίας με δύο κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Κύπρο και την Ελλάδα. Σύμφωνα με την τουρκική ηγεσία τα προβλήματα εστιάζονται, όσον αφορά στην Κύπρο, στην τουρκική στρατιωτική παρουσία στην επονομαζόμενη «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» ενώ με την Ελλάδα, η διαφωνία της εντοπίζεται στο θέμα των νησιών του Αιγαίου και των υφαλοκρηπίδων (οι αποκαλούμενες «γκρίζες ζώνες»). Η ένταξη της Τουρκίας, χωρίς την προηγούμενη διευθέτηση των διαφορών αυτών μπορεί να μην εκθέτει την Ένωση σε νέα προβλήματα ασφάλειας, δεδομένου ότι το ζήτημα αυτό υφίσταται μιας και η Ελλάδα και η Κύπρος είναι μέλη της Ένωσης, ωστόσο θα μπορούσε να περιπλέξει την υφιστάμενη κατάσταση. Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία υποστηρίζει ότι η ένταξή της στην ΕΕ θα μπορούσε να είναι επωφελής αφού κατά τη διάρκεια των ενταξιακών της διαπραγματεύσεων θα κληθεί να συμμετέχει σε τελική επίλυση. Αν ωστόσο δεν επιτευχθεί προενταξιακά, υπάρχει η δυνατότητα να επιτευχθεί σε μετενταξιακό στάδιο με την οικονομική αλληλεξάρτησή τους και τους δεσμούς πολιτικής συνεργασίας που θα ενισχυθούν μέσα από τη συνύπαρξή τους στην Ένωση.

Ένα από τα ισχυρότερα δυνητικά οφέλη της ένταξης της Τουρκίας στην ευρωπαϊκή πολιτική ασφάλειας και άμυνας παραμένει η τουρκική στρατιωτική συμβολή. Η Τουρκία έχει ένα από τα πιο υψηλά επίπεδα αμυντικών δαπανών στον κόσμο, με συνολικό μέγεθος περίπου στα 11,7 δισ. δολάρια (5,3% του ΑΕΠ) το 2008.⁹³ Κατά συνέπεια, το βασικό επιχείρημα της Τουρκίας για την ένταξή της περί ισχυρών στρατιωτικών ικανοτήτων είναι ελλιπές δεδομένου ότι η ΕΕ οραματίζεται ένα παγκόσμιο ρόλο που αφορά πρωτίστως στη διατήρηση της ειρήνης, τη διαχείριση κρίσεων και την ανθρωπιστική επέμβαση, και όχι στη διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας. Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις δεν ανταποκρίνονται ακόμα, ελλείψει εκσυγχρονισμού τους, στο μοντέλο ασφάλειας και άμυνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η ένταξη της Τουρκίας στην ευρωπαϊκή πολιτική ασφάλειας και άμυνας θα είναι επωφελής για την ΕΕ σε ένα ευρύ φάσμα ικανοτήτων. Εν ολίγοις, τα τουρκικά προτερήματα μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: η μακρά συμβολή της στην ευρωπαϊκή ασφάλεια κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, η γεωστρατηγική θέση της ως ευρασιατικός, διαπεριφερειακός παράγοντας που συνορεύει με τα Βαλκάνια, τον Καύκασο, τη Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή, και την Κασπία περιοχή, η συμβολή της στους στόχους της ευρωπαϊκής ασφάλειας όπως καθορίζονται στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας (ΕΣΑ) και οι σημαντικές στρατιωτικές ικανότητές της. Εντούτοις, καμία από τις συμβολές αυτές δε συνοδεύονται χωρίς δυνητικά κόστη που θα μπορούσαν να βαλτώσουν την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ασφάλειας και άμυνας αντί να την ενισχύσουν. Γεωστρατηγικά, θα συνέδραμε την Ένωση να διαδραματίσει έναν πιο ολοκληρωμένο ρόλο στα Βαλκάνια, καθώς επίσης μεγαλύτερο στον Καύκασο, την Κασπία, τη Μέση Ανατολή, και την Κεντρική Ασία. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η διεύρυνση της ευρωπαϊκής ασφάλειας και άμυνας σε αυτές τις νέες περιοχές ελλοχεύει νέους κινδύνους και πιθανά προβλήματα ασφάλειας που δεν πρέπει να αγνοηθούν.

⁹³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>.

Επιπλέον, δεδομένου ότι η Τουρκία κατέχει το μεγαλύτερο στρατό της Ευρώπης, ένα από τα σημαντικότερα οφέλη της τουρκικής ένταξης στην ΕΠΑΑ παραμένει η τουρκική στρατιωτική συμβολή, αν και αυτό, επίσης, παρουσιάζει πιθανά μειονεκτήματά. Εφόσον η ΕΕ επιθυμεί να προωθήσει μια ασφαλή, ευημερούσα, και σταθερή νοτιοανατολική περιφέρεια, η ένταξη της Τουρκίας θα μπορούσε να συμβάλει ώστε η Ένωση να αντιμετωπίσει από τη ρίζα τις κύριες αιτίες αστάθειας που επηρεάζουν πρωτίστως την ευρύτερη περιφέρειά της αλλά και την ΕΕ. Ωστόσο, το κυριότερο επιχείρημα της Τουρκίας είναι ότι η μελλοντική της ένταξη θα ενισχύσει στην Ένωση σε θέματα «σκληρής» ασφάλειας όπου υπολείπεται στρατιωτικών ικανοτήτων για την επιτυχία της ευρωπαϊκής πολιτικής ασφάλειας και άμυνας.

Συμπέρασμα

Μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου, η αλλαγή προτεραιοτήτων έθεσε την Τουρκία στο περιθώριο των ευρωπαϊκών εξελίξεων, και αυτή η στροφή αντανάκλαται στον αποκλεισμό της Τουρκίας από το ευρωπαϊκό όραμα και την πολιτική ασφάλειας και άμυνας με σκοπό την ανάπτυξη ευρωπαϊκών επιχειρήσεων για τη διασφάλιση της ειρήνης. Για μια χώρα που απολάμβανε ιδιαίτερου ρόλου στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, ως μέλος του ΝΑΤΟ, αυτή η μεγάλη και μη αναμενόμενη αλλαγή προκάλεσε σοκ στην Τουρκία. Ενώ οι σχέσεις της Τουρκίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «ιδιαίτερες» για αρκετά χρόνια, έγιναν τεταμένες στη μεταψυχροπολεμική εποχή, όταν η ΕΕ εστιασμένη στη θεσμική της ανάπτυξη και τη διαδικασία «εμβάθυνσης» και «διεύρυνσης», προκάλεσε μεγαλύτερη αβεβαιότητα στην Τουρκία για τη θέση, τη συμβολή, ακόμη και την ταυτότητά της στην Ευρώπη. Καθώς η ΕΕ προτίμησε αντί της ψυχροπολεμικής φιλοσοφίας για «σκληρή» ασφάλεια την υιοθέτηση της «ήπιας» με κύρια χαρακτηριστικά τη διακυβέρνηση, τη διεύρυνση και την οικονομική ανάπτυξη, η Τουρκία συνειδητοποίησε ότι η δική της πολιτική ασφάλειας απέχει από το ευρωπαϊκό πρότυπο κατά πολύ.

Εντούτοις, η Τουρκία υποστηρίζει ότι έχει ισχυρά επιχειρήματα ώστε να υποστηρίξει την αξία της δυνητικής συμβολής της στην ευρωπαϊκή πολιτική ασφάλειας και άμυνας. Ενώ η τουρκική συμμετοχή στην ΕΠΑΑ θα συνεπάγεται την ανάληψη από την Ένωση νέων, σημαντικών κινδύνων για την ασφάλεια, θα ενισχύσει παράλληλα τις στρατιωτικές ικανότητες της Ένωσης και τη δυνατότητα να διαδραματίσει μεγαλύτερο ρόλο σε σημαντικές περιοχές στην περιφέρεια της Ευρώπης. Πρέπει να τονιστεί, ωστόσο, ότι η Τουρκία διατηρεί διαφορετική αντίληψη της έννοιας της ασφάλειας από την ευρωπαϊκή αντίληψη με έμφαση στην αναγκαιότητα «σκληρής» ασφάλειας και ικανών στρατιωτικών δυνάμεων. Ενώ η ΕΕ έχει κατανοήσει τη σημασία των στρατιωτικών μέσων για την πλήρη επιτυχία της ευρωπαϊκής ασφάλειας και άμυνας, ωστόσο δεν υπάρχει κοινό σημείο με τις θέσεις της Τουρκίας η οποία, εφόσον επιθυμεί τη συμμετοχή της στην ΕΠΑΑ, θα πρέπει να προσανατολιστεί προς τις ευρωπαϊκές προτεραιότητες που αφορούν στην «ήπια» δύναμη και τα καθήκοντα των αποστολών Petersberg.

Τέλος, αξιωματικά σημειωθεί ότι η Τουρκία είναι στη διαδικασία των ενταξιακών της διαπραγματεύσεων. Το 2009 είναι κρίσιμος έτος για την Τουρκία μιας και θα κρίνει τις σχέσεις που τελικά θα έχει με την ΕΕ, πλήρους ένταξη ή ειδική σχέση. Στην περίπτωση που προδιαγράφεται, πλέον, ως πιθανή η λύση της ειδικής σχέσης της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ελλάδα πρέπει να κινηθεί ευέλικτα γιατί:

- είναι άγνωστη η αντίδραση της Τουρκίας σε μια τόσο περιοριστική προοπτική, σε σχέση με την ιδιότητα του πλήρους μέλους την οποία επιδιώκει,
- είναι άγνωστο το περιεχόμενο τυχόν άτυπων διαπραγματεύσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και της Τουρκίας για να κατοχυρωθεί η ειδική αυτή σχέση,
- είναι άγνωστο το περιεχόμενο της σχέσης αυτής. Σε καμία, όμως, περίπτωση, δεν είναι δεδομένο *a priori* ότι κάτι τέτοιο θα είναι χειρότερο για την Ελλάδα, η οποία, τελικά, μπορεί να βγει κερδισμένη από αυτήν την περίπτωση.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΕΝΕΔ 2003

- Ματσουκά, Κλ., «Η ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση - ένας απολογισμός τέσσερα χρόνια μετά», Σεπτέμβριος 2008 στο pened2003.pspa.uoa.gr
- Παπαϊωάννου, Β., «Εξετάζοντας την έννοια των Δημόσιων Σφαιρών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Το θεωρητικό πλαίσιο», Σεπτέμβριος 2008, στο pened2003.pspa.uoa.gr
- Πετρέλλη, Μ., «Η ευρωπαϊκή άμυνα από την Ευρωπαϊκή Συνέλευση στη Συνθήκη της Λισσαβώνας», Σεπτέμβριος 2008 στο pened2003.pspa.uoa.gr
- PhD progress report: Ματσουκά Κλεοπάτρα, «Η Ε.Ε ως παράγοντας επίλυσης συγκρούσεων: Διδάγματα από την περίπτωση του κυπριακού προβλήματος», Ιούλιος 2008 στο pened2003.pspa.uoa.gr
- PhD progress report: Παπαϊωάννου Βασιλική-Βερονίκη, «Ευρωπαϊκή Κοινωνία των Πολιτών και Ηλεκτρονική Δημοκρατία (e- democracy): προς μια νέα δημόσια σφαίρα», Ιούλιος 2008 στο pened2003.pspa.uoa.gr
- PhD progress report: Μαρίνα Πετρέλλη, «Η ανάπτυξη της ΚΕΠΑΑ και η Ελλάδα: Συμβολή, Ρόλος, Συνέπειες», Ιούλιος 2008, στο pened2003.pspa.uoa.gr
- Ματσουκά Κλ., «Η Ε.Ε. ως παράγοντας επίλυσης συγκρούσεων: Διδάγματα από την περίπτωση του Κυπριακού προβλήματος», Ενδεικτική βιβλιογραφία, Δεκέμβριος 2006 στο pened2003.pspa.uoa.gr
- Παπαϊωάννου, Β., «Ευρωπαϊκή Κοινωνία Πολιτών και Ηλεκτρονική Δημοκρατία: Προς μια νέα Δημόσια Σφαίρα», Ενδεικτική βιβλιογραφία, Δεκέμβριος 2006 στο pened2003.pspa.uoa.gr
- Πετρέλλη Μ., «Η ανάπτυξη της ΚΕΠΑΑ και η Ελλάδα: Συμβολή, Ρόλος, Συνέπειες», Ενδεικτική βιβλιογραφία, Δεκέμβριος 2006 στο pened2003.pspa.uoa.gr
- Ματσουκά, Κ., «Η ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Προβλήματα, Προοπτικές, Προκλήσεις», WP. B04/06, 2006 στο eeep.pspa.uoa.gr.
- Petrelli M., "Greece's stance in the Convention negotiations for the ESDP", Paper for the 55th Annual Conference of the PSA at Leeds, Leeds, 2005 at <http://www.psa.ac.uk/2005/pps/Petrelli.pdf>
- Petrelli M. and A. Vallianatou, "The medium-small and big member states: willing enough to draw common positions during the European Convention and IGC debate on CFSP and ESDP?", WP. B02/06, 2006 στο eeep.pspa.uoa.gr
- Petrelli Marina, "Greece and Turkey: A Thorny Relationship?", GPSG Newsletter, no 8, July 2006, pp 4-6.
- Petrelli M., "2006: Une année cruciale pour les forces armées grecques?", Défense et Sécurité Internationale (DSI), no 12, Paris (France), 2006, pp 42-44.